

Георгій КУЗЬМІН

БИЛИЦІ

ТА

НЕБИЛИЦІ
НАШОГО ФУТБОЛУ

 FOLIO

Георгій Юхимович Кузьмін Билиці та вигадки нашого футболу

Текст предоставлен правообладателем

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=6444275

Билиці та вигадки нашого футболу: ТОВ «Будинок друку»; Харків; 2012

Анотація

Заслуженому журналісту України Георгію Кузьміну пощастило спілкуватися не з однією збірною футбольних знаменитостей, починаючи від Антона Ідзковського, Миколи Старостіна, Костянтина Щегоцького, Олександра Пономарьова, Льва Яшина, Віктора Маслова, Гавриїла Качаліна, Юрія Войнова, Михайла Комана, Олега Макарова, Слави Метревелі, Микити Симоняна, Валерія Лобановського, Олега Базилевича, Володимира Маслаченко, Йозефа Сабо, Андрія Біби, Анатолія Бишовця, включаючи всіх володарів Кубка кубків 1975 і 1986 років на чолі з Олегом Блохіним, а також Андрія Шевченка, Франца Беккенбауера, Сесара Луїса Менотті, Лотара Маттеуса, П'єрлуїджі Колліну, Оттмара Хітцфельда, бути свідком безлічі матчів, турнірів, дивовижних подій у кромки поля і за його лаштунками.

Після книг «Бум навколо м'яча» і «Динамо Київ-60» (у співавторстві з Дмитром Александренко) майже два десятиліття

у Георгія Юхимовича Кузьміна, багаторічного шеф-редактора газети «Київські Відомості», пішло на те, щоб розповісти про всі «Билиці та вигадки нашого футболу».

Содержание

Від автора	6
Удар від воріт	8
Інтродукція	17
Відлуння-1911	19
«Змова» на балу	21
Осінь народження і вбивства	31
Спасибі фотографові Губчевському!	39
Хто є хто: Галета	46
Попередники	50
Підступність, страх і любов	53
Відлуння-1925	59
Хто є хто: Ідзковський	61
Що не вирубаєш сокирою...	68
Відлуння-1927	71
Піонери зелених полів	73
Поява на світ чи зачаття?	76
Семеро, витравлених ретушшю	80
Що не вирубаєш сокирою...	85
«І лише ліри милої не віддам!»	86
Лебедина пісня форварда	89
Відлуння-1928	93
«Динамо» в колисці	95
Біографія, заплутана спочатку	104

Відлуння-1929	108
Сто років – одна відповідь	110
Кінець ознакомительного фрагмента.	119

Георгій Кузьмін Билиці та вигадки нашого футболу

Англії і Мар'яні КУЗЬМІНИМ

*Бачити, та все ж не вірити – перша чеснота
того, хто пізнає; видимість – найбільший його
спокусник.*

Фрідріх Ніцше

Від автора

Вдячний видавництву «Фоліо» і письменнику Юрію Рогозі за те, що повірили в мій проект і допомогли його здійснити.

Дякую моїм друзям журналістам Юрію Корзаченку і Юхиму Шаїнському за велику допомогу в підготовці матеріалів, зокрема фоторепродукцій, для цієї книги.

Я навряд чи впорався б із завданням без багаторічної моральної і технічної підтримки моїх вірних соратників Лариси Осадченко, Тетяни Черкашиної, В'ячеслава Ворони, Віктора Гончаренка, Олександра Лук'яненка, Станіслава Рожка, Василя Трифонова.

І, звичайно, низький уклін дружині Анелії і дочці Мар'яні, їх любов, самовідданість і терпіння, як завжди, виручали в найважчі хвилини.

Київ, грудень 2009 р.

Удар від воріт

Юрист, колишній заступник голови Служби безпеки України, генерал-лейтенант Володимир Пристайко надав неоціненну послугу історикам, уболівальникам, усім, хто жваво цікавиться минулим нашого футболу. Під завісу чекістської кар'єри він скористався своїм високим службовим положенням на благо – відкрив світові архівні документи, раніше недоступні іншим дослідникам.

Можливо, Пристайко виконав негласну вказівку вищого начальства у зв'язку з настанням інших часів, розповсюдженням інших ідеологій. А може, перемогла дослідницька жилка Володимира Ілліча, ученого, що прагнув наблизитися до істини. Спонукальні мотиви не важливі. Головне – результат. Генералові Пристайку вдалося заповнити немало прогалин, скоротити кількість спірних трактувань подій навколо «Матчу смерті».

Ця трагічна історія зацікавила мене ще в отроцтві й не відпускала все журналістське життя. У радянських сімдесятих до найтаємнішої сторінки київського футболу навіть підступитися не давали. Приятель і колега Арнольд Мельник, нащадок учасника подій-42 Михайла Мельника, всіляко підтримував мій інтерес до забороненої теми. Працюючи в газеті «Правда України», Арнольд, або просто Нуль, використовував неформальні приятельські зв'язки, щоб допомогти

мені проникнути до партійного архіву.

Генерал-лейтенант Володимир ПРИСТАЙКО (справа) і Георгій КУЗЬМІН відразу після закінчення футбольної зустрічі українських і німецьких журналістів, присвяченої пам'яті учасників так званого «матчу смерті» на тому ж таки київському стадіоні «Старт». Травень 2006 року.

Марно. Лід рушив за часів перебудови. Тоді з'явився доступ до газет періоду окупації Києва. А головне – перестали, нарешті, зберігати обітницю мовчання деякі зі свідків тих неоднозначних подій. Утім, я спробував копнути глибше. Для повноти картини – відштовхнутися від витоків появи нашої улюбленої гри в Києві і простежити за польотом шкіряного м'яча, поки він не затрепетав у сітці фатальних сорокових. Без відступів і перескоків в наші дні не обійшлося. Благо, історичні хроніки, усні розповіді і мемуари дозволяли спрямувати авторську фантазію в русло реальності.

До літа 1992 року перший варіант книги був готовий. Сам видати я її не зміг. Спонсорів не знайшов. Гіркий осад залишили байдужість і недалекоглядність бізнесменів, що опікали тоді київське «Динамо». Мова йшла не тільки про сенсаційне для тієї пори спростування непорушного міфу. Я вважав і вважаю так і досі: зрозуміти суть подій часів окупації неможливо без детального розгляду під мікроскопом і в телескоп усієї історії виникнення і розвитку вітчизняного футболу ХХ століття, без спроби уможлядно вдихнути атмосферу, в якій жили, любили і служили піонери зелених полів...

Мені пощастило вирости в середовищі завзятих уболівальників. На вулиці, як і всіх хлопців п'ятдесятих, мене чекав кирзовий м'яч. Удома і в гостях, на заздрість одноліткам, суцільні розмови про футбол. Від серйозних досліджень, історичних екскурсів до кумедних історій. Найближ-

чий батьків друг, нападник знаменитої одеської футбольної команди «Січневець» і суддя всесоюзної категорії Микола Кривченя, як і чоловік маминої сестри дядько Котик, змалечку ліпили з мене футболмана. Дядько Котик тягав мене на всі матчі динамівців, розповідав байки про майстрів, яких я не встиг побачити в грі. Іронічний розповідач і тонкий знавець усього, що стосувалося футболу, Микола Кривченя шліфував ці відомості, доводячи їх до блиску. З мозаїки їх знань і переваг я складав свій футбольний узор.

Микола Васильович залишив щоденник, записи і рідкісні документи післяреволюційних і довоєнних часів. Мова в них йшла переважно про становлення одеського футболу. На берегах Чорного моря в 1920-х у команді «Січневець» розцвіла плеяда братів Кривчень, найзнаменитіший з яких – Олексій – дивовижно співав і став згодом народним артистом СРСР, солістом Великого театру, де в 1950—1960-х разом із Рейзенном і Петровим виконував усі басові партії. Але і про київські події трохи пізнішої пори було викладено на папері і повідано мені теж немало.

Микола Васильович тісно спілкувався з Щегоцьким, Махинею, Балакіним, Свиридовським, Мироновим, Волковим, Ідзковським, іншими футбольними «зубрами» Києва. Він був членом республіканської колегії суддів, засідань якої не пропускав. Усе це зробило дядька Колю, як я звик його називати, одним із джерел майбутньої оповіді. Джерелом незамінним, оскільки Кривченя чимало років працював голов-

ним інженером київського хлібозаводу № 1 і, природно, знав колегу Йосипа Кордика, що зіграв помітну роль у долі цілої групи майстрів футболу, що залишилися в окупованому Києві. Чудово пам'ятала Кордика і моя мама, Ольга Сергіївна, яка працювала напередодні війни і після повернення з евакуації інспектором з якості товарів хлібопекарської промисловості.

Такі життєві хитросплетіння розпалили мій інтерес до «Матчу смерті». Я забажав стати футбольним журналістом.

Далі – більше. Поступивши на вечірнє відділення філфаку Київського пединституту імені Горького, я опублікував декілька заміток в «Спортивній газеті» і на безмірне своє щастя потрапив туди на роботу як кур'єр. А через рік уже числився у відділі футболу.

У нашу вузьку кімнату на другому поверсі Великої Підвальної № 36 любив заглянути на вогник Костянтин Васильович Щегоцький, що мешкав неподалік, – провідний форвард і капітан довоєнного київського «Динамо». Його ми слухали, роззявивши роти. Одного разу в 1970-му щуплий Щегоцький зіткнувся в редакційному коридорі з широкоплечим рудоволосим хлопчиною (рот до вух, обличчя у віспахах і веснянках), церемонно розкланявся з ним, а нам кинув:

– Хутчіше за тим хлопцем, беріть у нього інтерв'ю. Це ж майбутній київський Пеле, якщо не знаєте.

Ми не знали. Але здогадувалися, що рудоволосий центр

нападу на прізвище Блохін, який тільки-но повернувся з першої зарубіжної поїздки у складі юнацької збірної СРСР, шитий не ликом, а вельми міцними нитками, якими раніше зшивали шкіряну оболонку футбольних камер. Віщун Щегоцький, як завжди в зрілі роки, мав рацію. Блохін в перекладі на португальську незабаром зазвучав серед радянських уболівальників, як Пеле, київський, український, всесоюзний Едсон Арантес до Насіменто...

Тинятися довгими редакційними коридорами, де ми і в настільний теніс умудрялися грати, і до новеньких співробітниць залицятися, було весело і повчально. Скільки відомих осіб траплялися назустріч! Акопов і Подольський, Колчинський і Людмирський, Теппер-молодший і Ошенков-старший, Мурашов і Щанов, Виставкін і Денисенко – всіх не перерахуєш, хоча треба було б.

У жовтні 1967 року, напередодні першого домашнього матчу киян в Кубку чемпіонів, головний редактор Всеволод Дмитрук доручив мені взяти інтерв'ю у майстра інструментального цеху з Бердянська Євгена Головашова. Гість жадав потрапити на історичний поєдинок динамівців з шотландським «Селтіком» і пропонував навзамін унікальний документ – квиток, датований 22 червня 1941 року, на матч – відкриття нового київського стадіону імені Микити Хрущова, що так і не відбувся, між господарями і московською командою ЦДКА.

Докладніше я розповім про це в розділі, присвяченому

стадіонам столиці України. Зараз же згадую про історію з квитком як про одну з гирок на вагах сумнівів: чи занурюватися в пучину незвіданого заради тоді абсолютно непередбачуваного кінцевого результату, та ще при мовчазному несхваленні мудрого головреда... Знайомство в ложі преси матчу «Динамо» – «Селтік» з цілим сузір'ям корифеїв футбольної журналістики Радянського Союзу – Юрієм Ваньяттом, Львом Філатовим, Олександром Віттенбергом, Борисом Федосовим спрацювало катапультною: занурюватися!

І початковий удар по м'ячу, вже з центру поля, був нанесений під новий, 1968 рік, коли за завданням Бориса Федосова я написав у «Вістях» нотатку, присвячену 60-літтю Антона Леонардовича Ідзковського, «воротаря республіки». Так я познайомився з іще однією легендарною особою нашого футболу.

Збір розрізнених, суперечливих, фактів розтягнувся, через цензурні причини, на чверть століття. Літом 1992 року все було готово для прориву блокади мовчання про дійсні події навколо так званого «Матчу смерті». Відсутність книговидавця посилювалася ще і протидією людей сталінського мислення, що не втратили впливу. Вони не бажали розвінчувати міф, про який стільки всього знято, складено, написано, на фальшивих конструкціях якого стільки побудовано, і відкрито говорили мені про це.

Сьогодні, з висоти свого віку, я теж вважаю, що радикально руйнувати «небилицю-42» не варто. Хай ця легенда за-

лишитися прекрасною казкою для наших онуків і правнуків про футболістів, що здійснили спортивний подвиг в атмосфері тотального страху і навислої над ними небезпеки. Головне – відокремити зерна від плевел, зняти ідеологічний накип неправди. А такі спроби робляться. І добросовісні, здавалося б, автори, закликаючи до гуманізму, силкуються протягнути в рятівники спортсменів окупованого Києва Георгія Швецова та інших свідомих перевертнів.

А коли доморощені гуманісти тягнуться до західних зразків, то вже там і поготів у нескороминущій моді – терпимість до будь-яких національних груп, толерантність і, як писав Василь Аксьонов, навіть грація в міжнаціональних відносинах. Швецов же ніколи не приховував, що ділить киян на своїх в дошку і чужих, удачливіших при Радах, ніж він, Жорка-Паровоз, на «чистих» українців і «нечистих». Отже, облиште, панове заступники! Благими намірами Швецова, його подільників була вимощена дорога до Бабиного Яру і для Трусевича, Клименка, Кузьменка, і для першого адміністратора київського «Динамо» Лазаря Когена, і для тисяч інших ні в чому не повинних жертв фашизму.

Тоді, в 1992-му, я почав підозрювати, що пробити серйозний пролом в закостенілій версії подій «Матчу смерті» не вдасться. Виручив Віктор Нікіпелов. Товариш по службі Арнольда Мельника, що виїхав на той час до США, Нікіпелов редагував один з перших в Україні вільних від оков минулого тижневик «Київські новини». Завзятий уболівальник,

Віктор з подачі гуру спортивної журналістики нашої країни Валерія Мирського дав добро на публікацію, за що я їм щиро вдячний.

Так у вересні—грудні 1992 року в тринадцяти числах підряд побачив світ газетний, значно скорочений варіант. Вінчало публікацію одкровення про всі матчі динамівців під прапором «Старту», про обстановку (за розповідями очевидців, що розімкнули вуста), що панувала в окупованому Києві...

Пізніше я навіть порадів, що не опублікував книгу окремим виданням. Дуже багато нез'ясованих моментів залишалося, дуже багато зберігалось суперечностей у свідченнях свідків і в доступних тоді документах.

Архівні дослідження генерала Держбезпеки Володимира Пристайки, величезна дослідницька робота київського статистика Анатолія Коломийця і його московського колеги Акселя Вартаняна, уточнення і доповнення, які вдалося зробити мені, – все це допомогло відповісти на багато таємниць, окрім, мабуть, однієї...

Тепер я маю право запропонувати читачеві свою версію бувальщини і небилиць нашого футболу ХХ століття.

Інтродукція

У Києві теплінь. Після березневих завірюх за десять днів розпустилися верби. Квітневий полудень. Вулиця Прорізна, тоді ще Свердлова. Плюс двадцять п'ять. З напівтемряви магазинної підсобки, де приймають на комісію антикваріат, прозирає торговий зал. За його вітриною блищить весною вулиця з квапливими перехожими, газуючими авто і п'яним громадянином, що обіймає дерево. Вродлива мама котить коляску, примовляючи з щасливою усмішкою на обличчі:

– Не треба, Ванечко. Тише, мій солодкий!

На іншій стороні Прорізної – фотоательє. Крізь чисто вимиті стекла закладу із сторічною історією видніє товстий фотограф у малиновій сорочці і підтяжках. Він пам'ятає наших батьків молодими і такими ж прекрасними, як Київ в описуваній день за тиждень до атомної катастрофи... І вже зовсім на задньому плані, в глибині залитої світлом студії, позує черговий клієнт. Вимучена усмішка. Секундна пауза. Вас знято. Хто наступний?

...У приймальні антикварного магазину на комісію наступною виявляється вельми немолода пані з дивовижною срібною дрібничкою, що нагадує маленький самовар. На її почорнілій від часу поверхні можна розібрати напис: «Кубок Павла Карловича Вешке для господь спортсмьновъ. Кієвъ. Август 1911 года».

Погляд крізь вікна, погляд крізь роки. Ось-ось вибухне
Чорнобиль. Зникне в чиємусь серванті старий приз і тут же
виникне інший – Кубок кубків з футболу. Адреса у нього бу-
де знайомою: Київ, для панів спортсменів. Тільки три чверті
століття опісля...

Відлуння-1911

Жінки Ісландії отримали виборче право.

Магометани, що живуть у Києві, звернулися до міністра внутрішніх справ з клопотанням про дозвіл штатному військовому муллі Київського військового округу Ю. Алімову суміщати зазначену посаду з посадою мулли магометанського приходу.

У пруському сеймі прийнятий більшістю голосів законопроект про спалювання трупів.

У Києві працює школа нянь. Школа має на меті давати педагогічну підготовку няням і вихователькам дитячих садків.

22 серпня з картинної галереї в Луврі вкрадена «Джоконда», шедевр Леонардо да Вінчі.

Помер Конрад Кох, засновник першої в Німеччині футбольної школи (Брауншвейг, 1872 рік).

У київському цирку виступає людиноподібна мавпа Моріц, що наочно підтверджує теорію Дарвіна. Маленького зросту, в європейському одязі, з модною зачіскою, мавпа обідає за столом, чудово вправляється ножом і виделкою, п'є вино, палить.

Відомий польський письменник Генрік Сенкевич під час полювання на фазана був поранений своїми друзями-мисливцями.

На спектакль до київського міського театру з'явилася пані,

що надягла, згідно з останньою модою, спідницю-шаровари. У антракті за пані стежив натовп глядачів. Говорять, що в Одесі подібна новація вже ввійшла до ужитку.

У Китаї відмінюється вимога обов'язкового носіння кісок і оголошується про реформу календаря.

У Купецькому зібранні відбувся концерт видатного піаніста, віртуоза, тонкого музиканта Сергія Рахманінова. Київські цінителі прекрасного аплодували маестро стоячи.

Норвежець Роальд Амундсен досягає Південного полюса.

«Змова» на балу

Новий, 1911 рік видався в Києві холодним і безсніжним. За два дні до його настання, 30 грудня на Великій Васильківській через обмерзання рейок зіткнулися чотири трамвайні вагони. Були постраждалі. Професорові Волковичу довелося багато оперувати. Він дуже втопився. Але свята не обіцяли благословенної самоти. На Богоявлення випав сніг. Діти хотіли покататися на санях, запряжених рисаками, або в «Шато-де-Флер», де пан Кульчицький влаштував карнавал на льоду. Микола Борисович Делоне запрошував на бал, організований Київським товариством повітроплавців у залах нового приміщення міської бібліотеки. А вдячні пацієнти – Самсон Іванович Торський з дружиною – кликали, як завжди, на різдвяні млинці в «Гранд-готель».

Ухвалили наступне. Діти з прислугою відправляться на ковзанку, а Микола Маркович з Мелитиною Ісидорівною візьмуть ложу на свято повітроплавців, пожертвувавши таким чином 25 рублів на будівництво аеростата «Київ».

...Авіатори розстаралися на славу. Грандіозний бал вінчався концертом, в якому брали участь співаки, танцюристи, три оркестри і Микола Карпович Садовський зі своєю трупою. Зали були декоровані живими квітами. На спеціальних постаментах демонструвалися біплан Сікорського, моноплани Ільницького і Билинкіна. Члени товариства і гості вшано-

ували професора Делоне, одного з піонерів повітроплавання в Росії, творця першого балансирного планера-біплана, на якому сам Микола Борисович зробив декілька показових польотів весною 1909 року.

Потім пили шампанське і згадували всяку всячину. Торський, що встиг з «Гранд-готелю» до десерту, божився, що така ж холодна зима, але зі снігопадами і занесеннями стояла в січні 1900 року, коли травма чотирирічного сина Бориса привела на смерть перелякану сім'ю до поліклініки професора Волковича на Караваєвську. Торський присягався, що на Великій Васильківській сани трохи не наскочили на чималого зайця, за яким гнався натовп двірників.

– Небилиця, – недовірливо знизав плечима доцент Танаєв, молодий колега Делоне по Політехнічному інституту. – Заець у центрі міста. Як вам це подобається, панове?

Торський зібрався було заперечити надвірному радникові. Проте не встиг. Його несподівано підтримав найтитулованіший з професорської плеяди хіміків Політехнічного інституту, що зберігав до певного часу мовчання, Володимир Олександрович Плотников.

– Достеменно так. Колись я читав про цей казус в «Киянинові».

Удячний Торський спробував повернути Плотникова до розмови на тему, що хвилювала його.

– Як ваші новації, вельмишановний Володимире Олександровичу? Син Борька, хоч ще молодик, рветься у ваш спор-

тивний гурток. З весни до осінньої сльоти ганяє в Пушкінському саду м'яч з чехами і друзями-гімназистами. Але в парк вашого інституту на футбольний майданчик їх не пускають. Може, допоможете, шановний?

Плотников не поспішав з відповіддю. За п'ять років спортивний гурток політехнічного, створений ним спільно з Делоне і Тананаєвим, перетворився на справжній клуб, куди студентів приймали виключно за протекцією. Осіб молодше вісімнадцяти до занять не допускали, про що професор нагадав Торському. Втім, обидва чудово знали: з 1907 року, коли в парку обладнали лисий майданчик тридцять на сорок п'ять сажнів з воротами без сітки, відбою від охочих змагатися на «справжньому» полі не було.

До політехніків у гості зачастили німці на чолі з братами Вешке; інженери-чехи з сусіднього заводу Гретера і Криванека – члени сокольського товариства «Південь»; підтягнуті хлопці з гуртка «Спорт», організованого поборником нової системи фізичних вправ Олександром Костянтиновичем Анохіним; поляки – учні гімнаста Вітольда Болеславовича Камінського; ну і, звичайно ж, гімназисти, що добиралися з міста на конках або залізницею.

Окрім господарів, тон у грі задавали найдосвідченіші чехи, які завдяки зусиллям Вацлава (Віктора) Кашпара ще весною 1900 року провели біля сирецького іподрому першу показову гру в ножний м'яч, що сподобалася очевидцям, серед яких, на щастя, опинився професор Плотников.

Саме на різдвяному балу авіаторів 1911 року Володимир Олександрович запросив Торського й інших шанувальників нового київського захоплення до бесіди зі своїми колегами-однодумцями.

Чеська команда «Славія» – багаторазовий чемпіон до-революційного Києва. Фото 1914 року. Крайній справа в другому ряду в модерному капелюсі горщиком Віктор (Вацлав) КАШПАР.

– Саме про футбол я і хотів поговорити з вами, панове.

Авіатор Уточкін ще восени хвалився Миколі Борисовичу Делоне, що одесити створюють у себе футбольну лігу і вже зібрали на це гроші. Нам відставати не слід. Доведеться розщедрюватися самим, бо у Міської думи немає коштів і для фундаментальніших акцій. Купецький староста Микола Іванович Чоколов зізнався по секрету, що серед купців знову пустили шапку по колу – батьки міста бояться не встигнути з реконструкцією електроосвітлення до приїзду до Києва государя імператора на церемонію відкриття пам'ятника Олександрю II. Отже, пропоную скинутися. Нашим футболістам-політехнікам уже недостатньо товариських поєдинків. Вони рвуться до турнірних баталій. Та й чехи мають намір довести, що вони не тільки перші, але й кращі.

Плотников знав, з ким затівати розмову. Професор Волкович мав велику практику серед знаті, сам був великим домовласником. Викладач природознавства в Київському реальному училищі Торський теж не бідував, він був власником кількох доходних будинків у Косогірному провулку на Лук'янівці. А головне, обидва вважалися прихильниками нової гри і заохотили до неї синів.

Висловив солідарність почину Делоне і Тананаєв. Так виник підготовчий комітет. Особливо енергійно впрігся до праці Микола Олександрович Тананаєв, наймолодший із футбольних «змовників», півзахисник політехніків. Уже через тиждень після балу повітроплавців він на бенкеті на честь дня народження німецького імператора Вільгель-

ма, даному в «Гранд-готелі» німецьким консулом в Києві Герінгом, заручився підтримкою батька чотирьох братів Вешке – різнопланових спортсменів: Олександра, Макса, Павла і Карла – Павла-Юліуса Вешке, якого в Росії величали Павлом Карловичем. Багатий київський торговець, Вешке-старший з незапам'ятних часів збирав публікації про всі ігри в м'яч. Німець пообіцяв Тананаєву пожертвувати панам спортсменам кубок з фамільного срібла.

Під час бенкету на честь німецького імператора гостей фотографував наймодніший київський майстер Олександр Михайлович Губчевський. Його ательє на вулиці Прорізній, 23 вважалося популярним місцем у киян. Олександр Михайлович разом з німцем Гудшоном, що виготовляв багетні рами, створив фірму «Гудшон і Губчевський», чим дуже збентежив конкурентів. Губчевський обожнював рекламу, інстинктивно відчував, що за нею майбутнє. І хоча поняття не мав про нову гру, негайно пожертвував півсотенну асигнацію у фонд майбутньої ліги. Він також пообіцяв Тананаєву, що безкоштовно відобразить на дагеротипі першу команду-переможницю.

Затівники ліги легко змовилися і з Вацлавом Кашпаром, що відкрив на зорі ХХ століття футбол для киян. За минулі роки Кашпар роздобрів і полісів, але ентузіазму не розгубив і першого захоплення не зрадив. Залишивши службу на заводі Гретера і Криванека, він створив з компаньйоном підприємство, що виготовляло гімнастичне устаткування, ко-

стюми для занять спортом, лижі, сани, ковзани, м'ячі для лантенісу, крикету і, як тоді писали, футбоола з двома «о». Все це можна було купити за фабричними цінами в спеціалізованому магазині на тій же Прорізній, двері в двері через дорогу напроти фотоательє Губчевського.

Кашпар узявся екіпірувати учасників майбутнього чемпіонату і забезпечити виступ у ньому авторитетної чеської команди.

І вже зовсім сенсаційним вважалося переманювання невагомним Тананаєвим з Петербурга в Київський політехнічний інститут відомого російського голкіпера Василя Оттена. Відбулося це ще восени 1910 року, всього вісім років після першого офіційно зафіксованого в світі переходу гравця за гроші, що стався в Англії. Тоді Елф Коммон перейшов з клубу «Шеффілд Юнайтед» до «Сандерленду» за 500 фунтів стерлінгів. Оттена ж спокусила стипендія і навчання в Київському політехнічному. Вже ранньої весни 1911-го відкриті тренування воротаря з Петербурга на Сирці множили число шанувальників нової гри мало не в геометричній прогресії.

Найперший відомий київський футбольний воротар, голкіпер збірної Росії 1911 року Василь Бернардович ОТ-ТЕН.

І тут трапилося непередбачене. В п'ятницю, 25 березня 1911 року, гімназисти, що ганяли м'яча на одному з численних лужків між Пушкінським садом та іподромом, виявили в канаві біля огорожі скакового товариства труп, прикритий світою. У пошуках м'яча, що кудись залетів, на мертвяка натрапив 15-річний Боря Торський. Він і повідомив про страшну знахідку околочного наглядача Москаленка... Оскільки це було третє загадкове вбивство в районі Лук'янівки за неповний тиждень, газети підняли шум і дружно озброїлися на міських служителів порядку. Зокрема зажадали розчистити територію і поставити там охорону. Довго плакав Боря, проте батько не пускав його на футбол до тих пір, поки до Києва не приїхав легендарний Сергій Уточкін.

Відомий авіатор і велогонщик, до того ж завзятий футболіст, Уточкін 16 і 17 квітня здійснював показові польоти при величезному зібранні публіки. Але через сильний вітер його літак при перших двох спробах протримався в повітрі лише кілька хвилин. Потім справа пішла веселіше. А за три дні Уточкін надовго підкорив серця киян, зробивши декілька великих кіл над Печерськом з пасажирами на борту. Це сталося майже за два з половиною роки до «мертвої петлі»

поручика Нестерова над сирецьким стрільбищем...

У перерві між польотами професор Делоне умовив Сергія Ісайовича провести показове футбольне тренування на майданчику гімнастичного товариства біля скакового поля на Сирці. Заняття зібрало київських гравців не тільки зареєстрованих, але і «диких» команд, здивувавши навіть бувалого голкіпера Оттена. Уточкін продемонстрував удар через себе по м'ячу, що летить, в стійці на руках! Одесити і сьогодні, сто років по тому, запевняють, що їхній прославлений земляк першим у всій Європі освоїв цей трюк.

Осінь народження і вбивства

До літа 1911-го переговори про проведення футбольного турніру раптом зайшли в безвихідь. Чехи, незважаючи на всі старання Кашпара, взагалі відмовилися виставити команду. Представники інших гуртків просили вдосталь потренуватися на єдиному придатному для офіційних матчів полі політехніків. Оскільки Делоне на той час повністю переключився на будівництво нових біпланів, а Плотников сховався на дачі, сподіваючись до осені дописати новий підручник, інтереси господарів майбутніх змагань наодинці представляв Тананаєв. Після довгих вагань він здався і розчинив ворота стадіону для суперників.

Але до серпня ніхто, окрім політехніків і німецького товариства, не подав офіційних заявок на участь в лізі. І тоді Тананаєва осінило:

– А чому ми не допускаємо до змагань гімназистів, вихованців реальних і комерційних училищ, які давно мають команди і жадають позмагатися, а безуспішно умовляємо дорослих чоловіків, що ганяють м'яча часто тільки для забави? Змагальність – справа перш за все молодих. Прошу щиро підтримати мою пропозицію, панове, і допустити до участі в лізі учнів.

Ідея припала улаштувачам до душі. Зусиллями сімейства Вешке, Сергія Євтимовича Рокотяна, що читав курс про

динамо-машини в учбовому закладі Пермінова і тренував за власною методою вихованців четвертої гімназії, а також Самсона Івановича Торського, чий син був капітаном збірної Імператорської Александровської гімназії, за лічені дні сформувалося 14 команд. П'ять наймайстерніших на чолі з політехніками склали перший клас, останні дев'ять, серед яких значилися другі збірні політехніків, німців і двох просунутих у футбольному сенсі гімназій – Імператорської і Четвертої, склали другий клас.

Павло Карлович Вешке не поскупився на срібло для кубка переможцям. Кубок виготовив ювелір Леонід Кумиловський-Федосов, у якого він потім і зберігався в міжсезоння.

Уже тоді існувало правило, що команда, яка завоювала трофей тричі підряд, отримує його довічно... Другому призерові призначався приз пана Губчевського – пам'ятний альбом в сап'яновій палітурці з фотографіями трьох кращих команд ліги. Інтуїція підказувала Вешке-старшому, що його нащадки у складі збірної Німецького гімнастичного товариства вище третього місця не стрибнуть, і він розстарався, виділивши для майбутніх бронзових призерів срібний м'яч на малахітовій підставці, приз, який за красою і символікою цілком міг змагатися з головним...

На честь прибуття до Києва в кінці серпня государя імператора було оголошено п'ять вихідних днів. Місто напередодні очистили від небажаних елементів. Тільки за підозрою до партії есерів було затримано 33-х.

Запобіжні засоби вживалися для тих часів небачені. На охорону Миколи II і вищих сановників виділили 300 тисяч рублів. На допомогу місцевій поліції прикомандирували 189 жандармів і співробітників центрального філерського загону. Під час поїздки імператора з Києва до Овруча впродовж 43 кілометрів дороги кожні п'ять метрів обабіч в шаховому порядку були розставлені солдати і кінна варта. На офіційні торжества допуск здійснювався по 26 (!) категоріях пропусків. У Оперний театр, де сталася трагедія, вхід був виключно за іменними квитками. Нічого не допомогло...

Початок занять в учбових закладах відклали до 12 вересня. На сімнадцяте Тананаєв призначив урочисте відкриття футбольної ліги. План завалився вслід за прем'єром і міністром внутрішніх справ Столипіним, скошеним двома кулями Мордка Богрова.

У злощасний четвер 1 вересня 1911 року фотограф Губчевський за розпорядженням київського губернатора, камергера високого двору Олексія Федоровича Гирса невідступно супроводжував царський двір. О 14.00 прибули на Печерський іподром, де відбулися скачки й огляд «потішних». Там Олександр Михайловичу вдалося зробити останній прижиттєвий знімок Столипіна. Петро Аркадійович був одягнений як чиновник з дворян – у білий кітель і картуз з білим чохлам. Лише чорна пов'язка на рукаві визначала особу, наближену до імператора. Київський фотограф відобразив Столипіна, коли той прогулювався під руку з губер-

натором Гірсом. Цей знімок, що обійшов усі російські газети, зробив Губчевського знаменитим...

Після оголошення про смерть прем'єра Київ занурився в траур. Члени «Союзу Михайла Архангела» на чолі з Любинським і Балабухою погрожували рознести по цеглинці єврейський Поділ. На територію міста терміново були введені регулярні військові частини. У ніч на 12 вересня Богрова, одягненого в той же фрак, в якому він був у театрі, повісили на Лисій горі – за переказами, улюбленому місці шабашів нечистої сили. Окрім офіційних осіб, дозвіл бути присутнім на страті отримали три дюжини «союзників» і націоналістів, які сумнівалися, що Богров буде повішений. Між тим, злочинець устиг дізнатися про загибель Столипіна і був щасливий, що нібито виконав своє призначення. Самсон Торський потім писав, що якби публіці дали розтерзати провокатора в театрі, він би в пеклі мучився, крім усього іншого, і від невідомості: помер-таки Столипін від його руки чи ні...

Малу Володимирську перейменували в Столипінську. У газетах оголосили про збір грошей на спорудження пам'ятника загиблому реформаторові. Крісло, в яке опустився після пострілів прем'єр, з театру прибрали. Це крісло планували передати музею рідного Столипіну Саратова...

Про футбол забули навіть найзатятіші шанувальники гри. Але ненадовго. Час брав своє.

24 вересня був обраний керівний комітет ліги. Головою

став Микола Олександрович Тананаєв, секретарем – Вешке, скарбником – Вітольд Камінський. Ухвалили: через тиждень починати! 1 жовтня 1911 року о третій годині пополудні на майданчик політехніків вибігли команди другої і четвертої гімназій. З цього матчу і ведеться відлік офіційних футбольних змагань у Києві.

Турнір проходив зовні солідно – по круговій системі і за всіма тодішніми офіційними правилами. Але... Емоції учасників били через край. Арбітраж авторитетних Анохіна, Камінського, Вешке, самого Кашпара часто оспорювався, викликаючи запеклі суперечки і невдоволення. Доходило до відвертих колотнеч. І лише дипломатичність майбутнього лауреата Сталінської премії, а тоді 33-річного доцента-хіміка Миколи Тананаєва, його терпіння і такт рятували ситуацію. Перший голова Київської футбольної ліги, Тананаєв старався не дарма. Політехніки, в команді яких він значився провідним півзахисником, виграли чемпіонат. Футболісти Імператорської Олександровської гімназії стали віце-чемпіонами Києва, команда Німецького гімнастичного товариства, як і передбачав мудрий Вешке-старший, отримала срібний м'яч на малахітовій підставці.

22 жовтня 1911 року збірна Києва, складена переважно з політехніків, викладачів і вихованців Олександровської гімназії, на виїзді несподівано перемогла куди досвідченішу збірну Харкова – 3:0. Напевно відомо тільки трьох киян – учасників першого в історії збірної міста матчу. Це воротар

Оттен, нападаючі Плушевський (забив два м'ячі) і Гуров.

Дебют був дуже вдалий. Професор Плотников закликав членів комітету розвивати успіх, і за його клопотанням 2 грудня до Санкт-Петербурга відправили офіційне прохання Київської ліги про прийом у створений на той час Всеросійський футбольний союз. Тананаєв і Вешке були обрані делегатами засновницьких зборів ВФС. Вони відбулися 6 січня 1912 року в Санкт-Петербурзі в ресторані «Відень».

У президію зборів надійшли офіційні заявки на прийом в Союз від москвичів, першовідкривачів футболу в Росії з міста на Неві, а також киян, одеситів і членів Севастопольського гуртка любителів спорту. Проте в правління ВФС потрапили тільки петербуржці і москвичі, а серед кандидатів у члени затесався одесит з войовничим прізвищем Патрон. Киян законодавці російського футболу явно ігнорували, як і харків'ян, прийнятих до ВФС в травні. Після того, як воротаря Оттена не включили в олімпійську збірну Росії 1912 року, взаємовідносини футбольних діячів Києва, з одного боку, Петербурга і Москви з іншого, були надовго зіпсовані.

«Дідусь російського футболу» Г. Дюпперон в київському журналі «Краса і сила» за квітень 1913 року намагався пом'якшити ситуацію, пояснивши відмову взяти Оттена на Олімпіаду не переїздом воротаря з північної столиці до Києва, а нібито ненадійною грою Василя Бернардовича на виходах. Пояснення було надуманим, бо «надійний» голкіпер Фаворський у двох матчах Олімпіади в Стокгольмі пропу-

стив 18 м'ячів!

У результаті кияни відмовилися від участі в першому все-російському чемпіонаті. Причин декілька: брак досвідчених гравців (єдиний Оттен після виключення з олімпійської збірної на якийсь час закинув воротарські рукавички), відсутність нормальних полів і боязнь осоромитися. Адже всі подальші товариські матчі підопічні Тананаєва програли. Харків'янам – 1:2, одеситам двічі – 0:1 і 0:2. Особливо вдарили по самолюбству наших земляків розгроми, що вчинив їм московський клуб «Сокольники» – 5:0 і 6:1.

Поки не відкрилося «Спортивне поле» на Сирці з трибунами на три тисячі місць, всі тренування київських футболістів обмежувалися відпрацьовуванням ударів по воротах та контрольними іграми. А тут – новий стадіон, що здався в оренду всім охочим! Монополію політехників було зруйновано. Цим відразу ж вирішили скористатися члени чеської секції «Славія», що мали найбагатші футбольні традиції в нашому місті. Вже в другому розіграші Кубка Вешке (1912 рік) чехи розділили першість з політехніками і командою «Спорт». Кубок тоді нікому не вручили, але на його поверхні вигравіювали імена трьох переможців.

У подальшому чеські футболісти під прапорами «Славії» і «Сокола» разом з політехніками і «Спортом» задавали тон у всіх дореволюційних чемпіонатах Києва. Публіці особливо імпонувала гра чехів, за яких з початком Першої світової війни почали виступати військовополонені. Тренерам інтер-

національної команди – В. Кашпару і В. Вітачеку – було з ко-го вибирати. Тільки на заводі Гретера і Криванека працювало понад 700 військовополонених: чехи, австрійці, уродженці Моравії й Угорщини. Саме ці майстри прадідуся сучасного футболу прищепили киянам любов до технічної, розрахованої на імпровізацію гри, заклали основи неповторного стилю кращих представників школи «Динамо» 30– 80-х років ХХ сторіччя.

Спасибі фотографові Губчевському!

У 1913 році в старовинному місті на Дніпрі нараховувалося понад 500 футболістів. Кожний спортклуб вважав справою честі мати дорослу й юнацьку команди. На пустирях і околицях ганяли м'яча гурти «диких». Особливою популярністю користувалися «Галявина» (на місці майбутнього велотреку між нинішніми вулицями Франка і Чапаєва), звідки пізніше вийшли відомі майстри Тютчев і Юкельзон і де відразу після фашистської окупації виникла краща дитяча футбольна команда Києва, «Соломенка» (у районі майбутнього стадіону «Локомотив» біля нинішнього Південного вокзалу), що дала Бойка, Бардадима, Свиридовського, Костіна, Весеньєва, і поле яхт-клубу на Трухановому острові, там починали Хавчин і брати Галета.

Невдача в потрійному матчі з Одесою і Харковом відохотила киян від міжміських зустрічей. Засмучений голова міської футбольної ліги Микола Олексійович Тананаєв через календарний скандал з харків'янами відмовився від участі і в другому чемпіонаті Росії 1913 року. Харків'янам була доручена організація ігор на Півдні. Свідомо чи мимоволі вони наплутали з датами, і кияни фізично не встигли на першу зустріч у Харкові. Виявляється, коріння хронічної хвороби

з постійним перетрясанням футбольного календаря бере початок ще з царських часів.

Кияни тоді подали протест. Але його розглянули тільки в січні наступного року. І лише тому, щоб дезавуувати сенсаційну перемогу чемпіонів Півдня одеситів, що розгромили у фіналі футболістів Санкт-Петербурга – чемпіонів Півночі...

У передреволюційні роки футбол в Києві не мав такої масової опори, як у промисловому Харкові, не міг зрівнятися з багатими міжнародними традиціями одеситів. Проте рішення варитися у власному соку було, звичайно, помилковим. Гравці дотримувалися застарілих канонів тактики і техніки, не відчували своєї дійсної сили. Кожна новинка, продемонстрована військовополоненими зі «Славії», у складі яких траплялися навіть члени збірних країн Середньої Європи, заставляла київських аборигенів зненацька.

Пробити пролом у своєрідній футбольній блокаді могла перша Олімпіада Російської імперії. Вона проходила в рамках Всеросійської промислової виставки в районі Троїцької площі. Саме в Києві планувалося в серпні 1913 року розіграти чемпіонат Росії за участю 15 команд. Але стався конфуз – ніхто із запрошених не приїхав, оскільки ігри в різних географічних зонах (Північ, Південь, Захід) почалися значно раніше, і змагання з футболу першої Олімпіади перетворилися на київський міжсобойчик...

Та все ж корисні контакти траплялися. Старожилам запам'ятався приїзд до Києва з Санкт-Петербурга в жовтні 1913

року команди «Кречет». Гості легко обіграли хлопців з гуртка «Спорт» – 5:0, а 22 жовтня на «Спортивному полі» змагалися зі збірною нашого міста. У газеті «Киевлянинь» вперше в історії був опублікований повний склад збірної Києва з футболу дореволюційної пори.

Ось він: голкіпер Оттен («Політехніки»), беки – Збомирський («Політехніки») і Нагель («Славія»), хавбеки – Поляков («Уніон»), Гуляницький («Політехніки»), Якобсон («Любителі спорту»), форварди – Павло і Макс Вешке («Спорт»), Калашников і Мельников («Політехніки»), Козловський («Славія»). Кияни, програючи 0:1, закінчили матч упевненою перемогою – 4:1, причому три м'ячі «Кречетові» забили брати Вешке.

Важко переоцінити внесок в становлення київського футболу німецької сім'ї Вешке. Тим сумніше, що після початку світової війни, у вересні 1914 року, трьох братів Вешке – Олександра, Макса і Павла як німецьких підданих, що вважалися військовополоненими, заарештували і вислали до села Леуново Пінезького повіту Архангельської губернії. Власті не переймалися тим, що це кращі спортсмени – гордість Києва, а старший з них був серед організаторів футбольної ліги... Павло Карлович Вешке, що подарував місту перший Кубок для нагородження футбольних чемпіонів, разом з дружиною і молодшим сином Карлом залишилися в місті. Свою торгову справу він закрив, продав нерухомість колезі – заступникові голови ліги В. П. Бобровському, і пе-

реїхав в скромнішу квартиру. Відбулося це в квітні 1915 року. Іронія долі: батьки і брат убивці Столипіна Мордка (Дмитра) Богрова продовжували на той час спокійнісінько проживати в 12-кімнатних хоробах на Бібіковському бульварі...

Після закінчення війни Вешке і Оттену вдалося повернутися до Німеччини. А ось як склалися долі інших піонерів київського футболу.

Виконанням термінових військових замовлень займався в Першу світову керівник футбольного гуртка в КПІ Микола Борисович Делоне. Видатний механік, пропагандист і популяризатор авіаційних знань, він дожив до створення команди «Динамо» і виховав у беззавітній любові до фізичних вправ сина, Бориса Миколайовича, блискучого математика, академіка, майстра спорту з альпінізму. Ще один батько-засновник київського футболу – Володимир Олександрович Плотников залишився в пам'яті нащадків автором знаменитого підручника з фізичної хімії. Ім'я творця і беззмінного голови Київського хірургічного товариства Миколи Марковича Волковича пов'язують виключно з операцією по порятунку Столипіна і з популярними лекціями на кафедрі хірургії медичного факультету Київського університету імені Святого Володимира, де тоді вчився великий шанувальник футболу Михайло Булгаков.

Олександр Анохін увійшов в історію як засновник нової системи гімнастики.

Тільки Тананаєв, що ще довго продовжував грати, на якийсь час пожертвував заради футболу науковою кар'єрою, але часи меценатів, благодійників надовго щезли. На сцену виступали організатори іншої закваски – Іван Єгоров, Андрій Краснобабенко.

Класний російський форвард, Іван Єгоров до 1915 року служив писарем Головного штабу Російської армії. Потім був переведений до Києва, де після революційних подій зіграв значну роль у підтримці ледве тліючого вогника футбольного життя в нашому місті в 1918—1919 роках. Пізніше на базі Першого державного дротяно-гвоздильного заводу він створив міцну команду металістів, що славилася в 1920-х разом з «Залдором», «Райкомводом», «Радробітниками», «Містраном».

Стараннями більшовика Андрія Краснобабенка в 1921 році було відновлено проведення чемпіонатів Києва. Список переможців за радянських часів відкрив спортклуб імені Леніна.

За постаттю Краснобабенка тоді навряд чи вгадувалася куди колоритніша й одіозніша особа Станіслава Вікентійовича Косіора, фанатично закоханого у футбол, який досить багато зробив для його розвитку в Україні. Ще восени 1914 року, проживаючи на квартирі свого земляка Вітольда Болеславовича Камінського по вулиці Маріїнсько-Благовіщенській (Саксаганського), він зовсім не ховався від царської охоранки, як стверджували згодом офіційні історики, а

дозволяв собі грати за польську команду гімнастичного товариства, очолювану Камінським. І навіть позував перед фотокамерою всюдисущого Олександра Михайловича Губчевського, чие ательє на Прорізній, 23 вважалося найпопулярнішим в дореволюційному Києві.

На жаль, на зорі ХХІ століття могила почесного киянина професора Волковича на головній алеї Байкового кладовища пригнічує запустінням серед пишноти надгробків, що оточують її. Геть забуті імена й інших наших славетних земляків, що вибрали своїм захопленням футбол і подарували його киянам напередодні Першої світової війни.

Давно немає Столипінської вулиці. За витівкою історії, саме на колишньому заводі Гретера і Криванека («Більшовику») був після революції переплавлений на орало пам'ятник нещасливому реформаторові Росії... Срібний кубок Вешке довго зберігався в сім'ї Кумиловського-Федосова і щез в середині 1980-х у закапелках комісійного магазину на тій же Прорізній; причиною цього стала грошова скрута дочки ювеліра Валерії.

Немає вже і вулиці Станіслава Косіора. Тепер вона носить ім'я В'ячеслава Чорновола, теж убитого через 60 років після розстріляного тезка. Інша епоха, інша влада, але схожі розбійницькі методи. Там офіційний вирок, тут «ненавмисний» наїзд вантажівки...

Репродукція рідкісного знімка дореволюційного фотографа Олександра ГУБЧЕВСЬКОГО. Київ, осінь 1914 року, команда польського гімнастичного товариства, учасниця футбольного чемпіонату міста. На передньому плані лежить з м'ячем Станіслав КОСІОР.

А ось фотографія молодого київського футболіста Косіора серед учасників одного з матчів осінньої першості 1914 року збереглася. Спасибі панові Губчевському!

Хто є хто: Галета

Навесні сімнадцятого Дніпро під Києвом розлився як ніколи: вода піднялася на одинадцять аршин, тобто майже на вісім метрів. Віщуни передбачали біду. Звичні до повеней жителі Труханового острова спускали човни з вікон дверей будинків на високих палях, бо двері вже не відкривалися. Синові кравця Макара Галети десятирічному Вовці нудно було сидіти в чотирьох стінах. Човен забирали батьки, а до яхт-клубу, де ганяли м'яч пани футболісти, було десь півверсти. Перехрестившись, Вовка стрибав прямо з підвіконня до Дніпра, що клетотав, і плив назустріч своїй мрії, нітрохи не боячись вечірньої прочуханки.

За футбольними воротами купчились гурти хлопців. Кожен терпляче чекав, коли вдасться схопити бажану шкіряну кулю й ударити по ній що є сили. Під час тренувань команди «Алексеевець» роботи діставало всім роззявам. Але Вовці успіх посміхався частіше за інших – дуже він був моторний. Власник розташованого в небезпечній близькості від ігрового майданчика ресторану «Босфор» навіть заохочував молодшого Галету свіжими пампушками, щоб м'яч після хибних ударів не турбував клієнтів. За одну таку пампушку в кондитерській «У Жоржа» на Хрещатику треба було віддати аж п'ятак!

Особливо шанував хлопчика капітан «Алексеевця» Сьома

Хавчин. Семен був справжній денді. Він учився футбольній техніці у військовополонених чехів в Пушкінському саду, а гарні манери, гнучкість і пластику набув у школі бальних танців Соломона Шкляра на Великій Васильківській. Сьома терпіти не міг пауз в грі і цінував уміння Вовки миттєво повертати м'яч. Коли виникала вакансія, капітан міг запросто включити Вовку до складу. Це була перш за все данина пошани здібностям бомбардира старшого брата Вовки – Павла, найрезультативнішого форварда команди, а в другу чергу – нагорода молодшому Галеті за спритність і довготерпіння.

...Справжньої радянської влади в Києві не існувало до 1921 року. І хай історики твердять що завгодно, Володимир Макарович Галета під час наших бесід наполягав на своєму. Він сам усе бачив і порівнював ситуацію тих років з осіннім колапсом влади 1991 року, коли комуністів ніби вже немає, а нічого не змінилося. І врахуйте: це свідоцтво гарячого прихильника більшовизму, яким Галета залишався до кінця життя... Старший брат Павло взагалі в революцію пішов. Молодший, як і всі в поселенні майстрових Дніпровського пароплавства, теж радісно зустрів нові порядки, хоча спочатку вони викликали хіба що в розруху, голод і страшне безробіття. Ще в двадцять третьому, коли по молодіжній броні Володька потрапив ливарником на завод «Юртал», опівночі додому з Межигірської добиратися було страшно: містом сновигали банди. І лише коли в Києві розквартирували регулярні червоні частини, бандити відступили за око-

лиці, де за них узялися... чекісти.

А спортивне життя на той час уже налагодилося. У Київській футбольній лізі до весняного сезону 1923 року налічувалося близько 900 чоловік! І це без армійських команд, які після наказу Климента Ворошилова про включення футболу в список предметів загального навчання воїнів РККА почали плодитися, немов гриби після дощу. Восени двадцять четвертого з бійців, що служили на Україні, зібрали непогану команду, яка «з листа» обіграла на виїзді збірну Ленінградського військового округу – 2:0 і зробила нічию 2:2 з командою Центрального району міста на Неві.

Але у збірної Українського військового округу по суті не було київської прописки. Та і не вона відкрила післяжовтневий літопис міжміських матчів. Зібрана з «чого було» київська команда дебютувала ще на чемпіонаті України 1921 року в Харкові й вибула з боротьби після першого поєдинку (грали за олімпійською системою), поступившись 0:1 взагалі-то далеко не найсильнішому учасникові – збірній Таганрога, включеній в турнір на спеціальне запрошення. Позначилася майже десятирічна самоізоляція київських майстрів, їх небажання набивати гулі в суперництві з визнаними авторитетами.

Наступна спроба заявити про себе була значно професійніша, бо робилася по-справжньому зіграною і згуртованою командою, гравці якої не просто багато тренувалися, а разом працювали, жили поряд один з одним у залізничній колонії

на Соломенці, залицялися до місцевих дівчат. Передвісник «Динамо», ця команда в середині двадцятих не поступалася в популярності й силі ні харківському «Штурму», ні одеському «Містрану», ні «Профінтерну» з Миколаєва, ні «Червоному соколові» з Херсона.

Попередники

«Залдор». Ще зовсім недавно це магічне, малозрозуміле сучасному вболівальникові слово примушувало прискорено битися серця старих киян. Нині свідків гучної слави тієї команди вже просто не лишилося... Вигравши весняний чемпіонат міста 1923 року трьома складами, залізничники відправилися на навчання до Петрограда, де 4 серпня чинили гідний опір некоронованим чемпіонам країни на чолі з легендарними Михайлом Бутусовим і Павлом Батиревим – 0:1. Ну а наступного дня дебютант щасливо перевтілювався в екзаменатора, перемігши (2:1) міцний клуб «Петровський».

Осінь першість Києва, як і чотири наступних, стала суцільним тріумфом «Залдора», хоча головні суперники – «Райкомвод», «Містран», «Роботрос», «Радробітники» – з кожним сезоном конкурували все відчайдушніше.

За будь-якої погоди на будь-якому стадіоні, будь то затишний первісток КПІ, названий після революції «Рот Фронт», або незграбний «Червоний», залізничники збирали аншлаг. Публіка не переймалась результатом. Вона жадала краси, гострих відчуттів. І бачивши, що матч котиться до нудної нічиєї, воротар Ямковий залишав свій пост і біг уперед. Трибуни тут же оживали: ну, Яма дає! І завмирили, чекаючи, коли м'яч потрапить на підйом захисникові Брешкевичу. Майбутній соліст військового хору, Жора Черпалка, прозваний

так за довгі ноги, умів «запалювати» такі високі «свічки», що цікаві аероплани не ризикували кружляти над футбольними полями.

Збірна Харкова з футболу – краща в Україні середини 1920-х років. 1924 рік.

Улюбленцем Солом'янки був Михайло Свиридовський, розумний гравець, зловити якого на хитрощі вважалося вищим шиком. Жінки, що охоче ходили на ігри «Залдора», задивлялися на красеня Васю Бойка. Та і партнери радували око: Бардадим, Фенцель, Костін, той же Ямковий. Захоплено зустрічався кожен прорив крайнього нападаючого Швецова – знаменитого київського Паровоза, підкати самовідда-

ного Васи Інженера – захисника Весеньєва, хитрі удари технаря Товаровського. Втім, Мишко Студент, як називали цього нападаючого вболівальники, незабаром став граючим тренером «Радробітників».

Таке було в порядку речей. Школу «Залдора» в різний час пройшли майже всі майстри першого післяреволюційного покоління. Виняток становили трамвайники, що виступали за «Містран», а також жителі Подолу і Труханового острова, що групувалися навколо «Райкомводу». До двадцять п'ятого року футболем в місті неподільно керувала ОРПС (Окружна рада професійних спілок), яка крізь пальці дивилася на незліченні переходи всередині свого відомства. Все одно під прапором збірної виявлялися кращі. А головна команда ОРПС була насправді збіркою Києва. Армійські колективи завдяки текучості кадрів не витримували ніякого порівняння. Чемпіони військових частин України не пропускали менше п'яти м'ячів не тільки від «Залдора», але і від «Роботросу». У чекістів же було дуже багато роботи, щоб оперативно відгукнутися на створення в Москві і Ленінграді товариства «Динамо». Тим більше в його назві нічого про футбол не згадувалося.

Потрібна була рушійна сила: фанат гри, що має велику силу і владу в органах. Але спочатку така постать виникла в Закавказзі...

Підступність, страх і любов

Журнал тифліських чекістів «Динамоєць» писав у 1932 році: «Згадується травень 1925 року. Невелика група чекістів Тифліса на чолі з першим динамовцем, ініціатором і організатором «Динамо» товаришем Лаврентієм Берія енергійно береться за реалізацію в чекістському середовищі ідей радянської фізкультури. Важко доводилося спочатку: не було коштів, не було приміщень, важко розгойдувалися маси. Часом здавалося, що прекрасна ідея оздоровлення широких мас чекістів, висотаних напруженою роботою, не отримає належного розвитку. Але товариш Берія, подаючи особистий приклад, активно беручи участь у роботі секцій, з більшовицькою наполегливістю рухав справу вперед. Спершу пролетарське товариство тифліського «Динамо» було скромним гуртком любителів футболу, гімнастики і стрілецької справи, але вже через рік-два «Динамо» стає могутньою організацією, яка під керівництвом товариша Берія – свого беззмінного голови – крокує від перемоги до перемоги...»

Любителів футболу в «Динамо» вистачало і до Берії. Завзятими вболівальниками були Ягода, його заступник Петерс, що створив непогану команду чекістів в Одесі; але особливу активність у створенні динамовських колективів виявив Веніамін Леонардович Герсон. Особистий секретар Дзержинського, а потім Менжинського, він був вхожий до

будь-якого кабінету і володів величезним впливом на можновладців. Інтелігентна людина, енциклопедист і поліглот, він нічого не міг із собою поробити, коли мова заходила про футбол. У маленького, круглого, немов колобок, тільки з вусями, Гersona, хоч він і не носив, на відміну від бразильського однофамільця, звання чемпіона світу, була маніакальна пристрасть повчати всіх і вся, додаючи при цьому, що бачив, як грав у футбол сам Держинський.

Восени 1924 року Герсон відвідав з інспекційною поїздкою Тифліс. Місцеві чекісти, що знали про його слабкість, запросили Веніаміна Леонардовича на стадіон. Збірна міста грала з новоросійською «Олімпією». Судив матч ростовчанин Мартин Мержанов, величезний вайло, якого побоювалися навіть нестримані південці. Ворота «Олімпії» захищав красень-вантажник з пудовими кулаками. Це саме з нього, а не з когось іншого, списав Лев Кассиль образ легендарного голкіпера Антона Кандидова.

Фантазія Льва Кассиля привела вигаданого ним Кандидова до збірної СРСР з футболу. Життя ж було на вигадку багатше. Вантажник з Новоросійського морського порту Володька теж потрапив до першої збірної країни, але тільки зовсім з іншого виду спорту. Він став ушлявленим льотчиком, двічі Героєм Радянського Союзу і з гордістю носив своє прізвище: Коккінакі.

А тоді, в приснопам'ятному матчі 1924 року, воротар-вантажник сміливо діяв на виходах, мав явну перевагу в повітрі.

Це дратувало господарів, особливо товстого півзахисника, що прагнув нишком травмувати новоросійця. Той спуску не давав. Після чергової сутички товстун знайшов собі іншого цапа-відбувайла – першого суперника, що трапився на шляху, і був негайно видалений з поля.

Трапилося це в першому таймі. У перерві до Мержанова в суддівську зайшла депутація тифлісців. Спочатку вони намагалися довести арбітрові помилковість видалення, а переконавшись, що гість наполягає на своєму, висунули ультиматум: повернути грубіяна на поле. Здивований Мержанов навідріз відмовився міняти рішення. І тоді господарі кинулися на коліна. Вони чесно зізналися, що вигнаний – великий чин в місцевому ДПУ, людина люта і злопам'ятна. Такої ганьби на очах у московського начальства не знесе. З-під землі дістане. І помститься...

Майбутній фронтовик, військовий кореспондент «Правди», творець і перший редактор тижневика «Футбол» Мартин Іванович Мержанов повірив парламентарам на слово і поступився принципами, про що ніколи не шкодував. Футболіста, що повернувся на поле після перерви, звали Лаврентій Берія. Але до самого п'ятдесят третього здоровань Мержанов жив зігнувшись: а що як кат пригадає... Вже в хрущовську «відлигу» ветеран повідав молодим співробітникам «Радянського спорту», як вичавлював з себе по краплі раба, і здивував лише самим фактом зіткнення з Берією. Боязкість у нас, що жили в радянську епоху, закладена генетично...

Про те, що молодий Берія, хай і поганенько, але грав у футбол, підтвердив в мемуарах і Микола Старостін. Миколі Петровичу, коли його «Червона Пресня» приїжджала на матчі до Грузії, не раз доводилося стикатися в боротьбі за м'яч з майбутнім маршалом. А ось Михайло Якушин, що годувався, до речі, в кінці 1940-х – початку 1950-х з рук Лаврентія Павловича, чомусь заперечував берієвське футбольне минуле. Після розвінчання Берії він при нагоді де міг ненароком обплювував свого розстріляного господаря, і я б його байкам не довіряв. Тим паче, що в період недовгої футбольної кар'єри Лаврентія Павловича московський підліток Мишко Якушин на Кавказі взагалі не бував, на відміну від безпосередніх учасників подій, старших за віком Мержанова і Старостіна.

У середині 1990-х журналіст Аркадій Галинський, спираючись на свідчення Якушина і на старі тифліські газети, намагався перетворити історію про грубість Берії на зеленому полі в анекдот. Про хисткість заочних свідчень хитрого Михея, що традиційно любив через особисті причини суперечити братам Старостіним, читачеві, сподіваюся, вже зрозуміло. Що ж до відсутності прізвища Берії в складах команд тих років, то ви не знайдете жодного прізвища чекістів-футболістів і в українських газетах. При цьому ті, хто грав за ще юне київське «Динамо», були куди нижчі рангом, ніж Берія. Завіса секретності прикривала «сталевих лицарів революції» від зайвої публічності і непотрібних архівних слідів ще за

життя Держинського...

В описуваний час Лаврентію Павловичу було двадцять п'ять. Він уже керував секретно-оперативною частиною грузинського ДПУ і жив на вулиці Грибоедова, куди запросив Герсона на вечерю. Проникливий Веніамін Леонардович ненароком зауважив хлібосольному господареві, що футбол – це видовище ХХ століття, здатне захопити і згуртувати натовп краще якихось закликів і гасел. Берія здивувався мудрості прогнозу. Адже, на відміну від своїх попередників на троні карателя, він знав футбол не з чуток, а зсередини.

...Молодий Лаврентій намотав на вус раду мудрого Герсона, і футбольні команди плодилися по всьому Закавказзі, наче кролики. Благо, клімат дозволяв грати майже цілий рік. На якийсь період Берія стає вухами й очима Герсона. Заохочення не примушує себе чекати: взимку двадцять п'ятого молодого Лаврентія Павловича не по чину запрошують на зустріч видних тифліських чекістів з Йосипом Віссаріоновичем. Після цього Берія стає нестримний.

Історик і свідок сталінської епохи Антон Антонов-Овсієнко писав, що майбутній міністр внутрішніх справ СРСР уже в молодості був невичерпним майстром інтриг і доносів, як ніхто умів у потрібний момент пустити в хід брудні чутки, щоб посварити своїх суперників на шляху до влади. Ставши навесні двадцять сьомого року заступником голови Закавказького ДПУ, Берія швидко підім'яв під себе безпосереднього начальника, слабовольного Станіслава Реденса, якого

чекісти називали між собою не інакше, як Беренс, і почав активно впливати на вищі структури ДПУ в Москві. Йому не терпілося піднятися на наступний рівень, але зіштовхнути з нього Реденса, одруженого на Ганні, сестрі Надії Аллілуєвої, було непросто.

Збираючи компромат на шефа, Берія паралельно засипав Москву реляціями про неухильне зростання досягнень підвідомчої йому організації. Ці безперервні успіхи повинні були мати пояснення. На відміну від інших, Берія не відбувався загальними словами і цифрами, що важко перевірялися, а ризикнув викинути один з давно підготовлених козирів. Він писав із звіту в звіт: «Нині важко собі уявити чекіста, прикордонника або червоноармійця з військ ДПУ, не втягнутого в ту або іншу секцію закавказького «Динамо», щоб він не вів якої-небудь роботи... Загартованому бійцеві будь-яке завдання до снаги». І нарешті підкинув ідею Герсона у власній інтерпретації: «Наші чекісти і під час активного відпочинку завжди з народом, упроваджуючи в маси спорт, демонструючи різнобічну фізичну підготовку».

Подальший розвиток подій засвідчив, що футбол багато значив у житті підступного і надексцентричного мегрела...

Відлуння-1925

Гучний фільм «Багдадський злодій» з Дугласом Фербенком на кіноекранах Києва!

Президія ВУЦВК вирішила вжити заходів до охорони Володимирського собору.

У клубі безробітних (Хрещатик, 1) поновилися заняття з вивчення французької мови.

Власті виділили 20 тисяч рублів на ремонт «Червоного стадіону».

У зоопарк з Німеччини завезено вісім мавп, левів, шакалів, дикобразів, страуса, – всього 48 тварин. Вартість закупівлі з доставкою – 10 тисяч рублів.

Місто Царицин перейменоване в Сталінград.

24 травня вийшов перший номер «Комсомольської правди».

Президент ФІФА Жюль Ріме зустрівся в Женеві з уругвайським послом у Франції Буеро, гарячим шанувальником футболу, і кілька годин обговорював з ним ідею проведення першого світового футбольного чемпіонату в Уругваї, збірна якого роком раніше виграла олімпійський турнір у Парижі.

У червні під Гурзуфом відкрився дитячий піонерський табір «Артек».

Екс-кайзерові Німеччини Вільгельму зроблена операція омолодження. Газети повідомляють, що після неї Віль-

гельм виглядає молодшим за свого сина-кронпринца.

У районі Фастова ліквідовано банду Лящука.

3 12 серпня ціни на шовк знижено на 28 відсотків.

У футболі змінилося правило «поза грою». Відтепер кількість гравців-захисників, які можуть знаходитися між нападниками і своїми воротами, скорочено з трьох чоловік до двох.

На Бессарабському ринку з'явився перший льодогенератор (холодильник).

У своєму ліжку на Пушкінській, 62, другий поверх, позвірячому вбито завідувача комунальним трамваєм міста Воробйова з дружиною.

До Німеччини на планерні змагання виїхали студенти КПІ.

Оголошено склад київських футболістів на матчі з Одесою: Ямковий, Весеньєв, Фенцель, Долгов, Бойко, Швецов (усі – «Залдор»), Курбатов («Металісти»), Бахарєв і Рейнгольд («Райкомвод»), Савицький і Міллер («Містран»).

У день залізничника відкрито стадіон «Локомотив».

У серпні-грудні Харківський паровозобудівний завод випустив 12 нових паровозів.

Новий київський вокзал матиме підземні переходи!

У розгромленому номері лєнінградського готелю «Англетер» знайшли в петлі Сергія Єсеніна. Передсмертна записка була написана кров'ю поета.

Хто є хто: Ідзковський

Двадцяті були часом бурхливих поривів молодості до самовираження. Людям неспокійним, творчим хотілося скрізь устигнути, не пропустити нового, незвичайного. На ентузіастів ще не накинули гамівних сорочок... А тут якраз прийшов НЕП з його швидким вторгненням у побут напівголодного й захарашеного міста. Темп життя незвично зріс. Доба скоротилася в об'ємі. У першому наближенні тодішні підприємці нагадували кооператорів горбачовського заклику.

Народилися нові слова: «непман» і «спец». Футбол спочатку затаврували ганьбою як буржуазний пережиток і непролетарський вид спорту, але незабаром помилували і охрестили на англійський зразок «футером». Капелюх і «гаврилка» (так в пору військового комунізму називали краватку) на очах завойовували здані було позиції кепці, косоворотці, гімнастерці. Брюки-кльош і бушлат – «мандат пролетаря» – поступилися місцем модному піджаку в талію і коротким брюкам непомірної ширини в стегнах що різко звужувалися в кісточці.

Знов спалахнула реклама: «Фабрика Сорокіна – музичні інструменти», «Савва Ундервуд – друкарські машинки», «Кращий заклад натирача на Прорізній у Босяцького!». Найбільший шик – капелюхи і галантерея, черевики «джиммі» з

вузьким носом, колекції готового верхнього одягу і тканини «у нас тільки імпорт» – можна було придбати на Хрещатику і в Пасажі.

Місто мінялося на очах. Приватні гастрономічні молочні, овочеві магазини відтіснили на околиці робочі лавки, де все було простіше, убогіше, але доступніше. З'явилися приватні прокатні автомобілі. Ресторани з кабінетами працювали до ранку. На біржі котирувався золотий червонець. Коло підніжжя Володимирської гори з боку Подолу тулилися безпритульні. Майже поряд з їх трущобами на вулиці Борчів Тік розташовувалася нижня станція михайлівського механічного підйомника. Фунікулер вів з царства вбогості до царства літератури: на площі Героїв Перекопу (Богдана Хмельницького) розкинулося містечко букіністів.

Ось в яку пору закінчив трудову школу № 79 беззмінний воротар футбольної збірної Тосик Ідзковський. Незадовго до випускного вечора до школи завітала невисока людина в канотье й ошатних білих туфлях. Поштовхавшись на великій перерві в галасливій водоверті, він швидко відшукав хлоп'ят з першої команди на чолі з Тосиком і неповторно-лінькувато вимовив декілька дивних фраз:

– Наскільки я розумію, вам уже нема в кого вигравати. Приходьте завтра в «казино», почнемо нове життя. Ви чули про таку команду – «Радробітники»? Так це я. Виступатимете за нас.

На місці нинішнього готелю «Дніпро» в роки НЕПу розта-

шовувалася приземиста будівля, в якій за царя (та і до літа 2009 року!) майже цілодобово крутилася дзига рулетки... Більшовики передали будівлю під клуб профспілки державних службових установ, проте, як повелося, в побуті за ним збереглася колишня назва – «казино». Футбол був у такій шані у членів профспілки, що зал, прикрашений червоним деревом, з дзеркалами на всю стіну, надавався для осінньо-зимових тренувань.

У цей храм і прийшли вчорашні школярі на чолі з відчайдушним воротарем трудової школи № 79 Тосиком Ідзковським. Висока довіра приголомшила хлоп'ят. Крилася в цьому казковому повороті і маленька життєва приємність: уперше їм не довелося витратити на спортивну форму гроші, заощаджені на сніданках...

Людина в канотье, що запросила їх, виявилася непоганим футбольним селекціонером. За весь 1925 рік четверта команда «Радробітників» пропустила всього один гол, принісши клубу вагомий залік. А в знаменитому матчі з «Райкомводом», дивитися на який прийшов увесь Поділ, 18-річний Антон Ідзковський парирував пенальті при рахунку 1:0 на користь своєї команди за дві хвилини до фінального свистка. Звичайно, в центрі уваги київської торсиди був турнір не четвертих, а перших клубних команд. Але в головному чемпіонаті «Радробітники», на жаль, не вели перед. І вже весною 1926 року чоловік в канотье довіряє Ідзковському місце голкіпера № 1.

Антон (тут Кассиль явно запозичив ім'я) виявився гідним запаморочливої кар'єри. Закоханий у футбол до самозабуття, він змалку привчив себе до жорстокої самодисципліни. Маючи середні фізичні дані, він розробив для себе спеціальні вправи, що розвивають швидкість реакції, спритність, гнучкість, силу. Кидав тенісний м'яч у кам'яну стіну і ловив. Бив у стіну ногою справжній футбольний м'яч і ловив. Навіть у години дозвілля в полі, в лісі, на пляжі ловив комарів, мух, метеликів, усе, що пролітало поряд. Знав ігрові звички всіх київських форвардів. Аналізував, шукав протиприйоми. Пристрасть до куріння, спиртного і марнування часу в розвеселих компаніях проминула Ідзковського в отрочтві, що дозволило йому стати найбільш «режимистим» гравцем у місті, вельми щедрому на розваги.

За аскетизмом з Антоном Леонардовичем витримував порівняння хіба що Володимир Макарович Галета. Невипадково обидва прожили велике повнокровне життя. Але якщо Галета із власної волі не дійшов до «Динамо» і, рано розпрощавшись з футболом, був тільки свідком повної драматизму 55-річної історії всесоюзних чемпіонатів, то Ідзковський в різних іпостасях – гравця, тренера, функціонера – став активним її учасником. І тут він ніколи не забував про величезну роль у своїй долі, як і долі однолітків, що знайшли своє покликання в грі з м'ячем, людини в канотьє – свого вчителя Михайла Давидовича Товаровського.

Ще не стихли залпи війни, а воротар ІДЗКОВСЬКИЙ (на знімку в стрибку відбиває м'яч) знову полонив уболівальників своєю майстерністю. Київський стадіон «Динамо». 1944 рік.

Була, правда, у Антона Леонардовича, вихідця з поляків (до революції він носив прізвище Ідзиковський, а потім завдяки родичам з нижчого стану втратив букву «и»), серйозна щербина в біографії. Те, що Тосик під час НЕПу служив прикажчиком у магазині спорттоварів на Хрещатику, мало бентежило більшовиків. А ось чому вони закрили очі на явну неточність в автобіографії, де Антон називав себе сином кухаря – питання. Вся інтелігенція дореволюційного Києва чудово знала батька Антона – власника найбільшого в

місті книжкового магазину на Хрещатику, 29 Леонарда Ідзиковського. Не могли пройти мимо цього факту і пильні чекісти дзержинської школи. Але мудро вирішили, що корисний футболіст і один із співorganizatorів київського «Динамо» куди краще виглядатиме в образі сина кухаря...

Знайомий нам уже по «Залдору» Мишко Студент став першим і вельми успішним тренером київського «Динамо», крупним ученим, автором підручників з футболу. Ще в середині двадцятих разом з московським рефері Василем Рябоконею він написав методичний довідник для гравців, тренерів, суддів, активно співробітничав в спортивних відділах різних газет.

А на зорі радянської влади звіти про матчі були цікавим і дивовижним читивом. Для ілюстрації – зразок продукції гангстерів пера (автор сховався за ініціалами І. С. І.) з одеського журналу «Шквал» за 10 червня 1926 року.

Два славні футбольні воротарі київського «Динамо» – дві славні епохи. Євген РУДАКОВ (зліва) і Антон Леонардович ІДЗКОВСЬКИЙ,

Що не вирубаєш сокирою...

«Турнір м'яченосців. Футбольні бої Одеса – Крим.

Те, що піднесене Радінфізкультуром під гучним і відповідальним ярликом «Кримської збірної», хіба ось в якому сенсі виправдовує себе: дійсно зібрано з бору по сосонці. І ми розуміємо те велике розчарування, яке відчувала вся спортивна Одеса обидва ці дні (7:0,4:0). І ми відмовляємося розуміти цю комерцію... Були дуже симпатичні молоді люди. Були «м'яченосці», які оскаженіло носилися по полю, розгублені і сумлінні, такі, що зворушливо задихаються, але не було спортсменів. І зовсім не було футболістів.

Футбол – це стрімкий натиск, розумна комбінація, дзвінкий удар, спритний трюк. Футбол – це динаміка і темперамент.

У «кримчаків» темпераменту хоч відбавляй, але вони не знають поля, не відчувають гри, не бачать супротивника. Без усіх цих якостей футболіст – просто дригалка.

Кримчаки і продригали матч, продригали смішно, подитячому, як футбольні лікбезники.

І лише шкода настирливої, але такої, що не виправдала себе, реклами.

Якийсь старий спортсмен, у якого нагострене око, прийшовши на перший матч, після перших хвилин гри припустив: «Схоже на 7:0».

Це «пророцтво» збулося. На п'ятій хвилині Злочевський загнав в «осоружні ворота» перший хижий гол. Потім кожні чверть години, як за замовленням, падали одеські м'ячі в кримські ворота.

Гості метушилися. їх убивчо «ганяли». Вони кількадесят хвилин не торкалися м'яча. А отримавши м'яч – не могли його використати... Хотілося б виділити кого-небудь з «кримчаків» – і ми не знаходимо кого... Хіба що воротаря Білуху, який показав кращий клас гри, прекрасне око, міцні руки і справжній фізкультурний розум»...

А ось приклад розпалювання нетерпимості вболівальника і надупереджене ставлення до суперників – своїх і чужих – у так званому пролетарському друці:

Два футбольні матчі Москва-Київ

«...На початку другого хавтайму кияни з центру Кукуєвицький забивають перший гол Москві. Роз'яррені москвичі вживаючи всіх дозволених і навіть недозволених (штовхання) технічних прийомів, підвоюють атаку і Київ двічі у великій небезпеці; раз голкіпера, що вибіг назустріч м'ячеві, збито з ніг і ворота без захисту, а м'яч... На віддалі п'яти кроків од воріт. Чоловік з п'ять москвичів пускають м'яч поміж ніг, силкуючись забити гола. Надійшла оборона, небезпеку зліквідовано. Другий разів Київу десятиметрівку, на щастя підвезло... Гола не було. Останні хвилини хавтайму минули

й розквітатися Москві не вдалося: матч закінчився наслідком 1:0 на користь Київа.

Команда Райкомвод вразила всіх своєю дружною грою, єдністю, особливо ж успішно була відповідальна гра беків.

На київському обрії з'явилася ще одна гарна футбольна команда.

Гр. Старое».

(з газети «Пролетарська правда»,

м. Київ, за 8.08.1926р.)

Із заголовка малограмотного опусу виходить, що було два матчі. І в першому «москвичі» (а насправді це була рядова команда з підмосковного Орехово-Зуєва) легко розправилися з «Залдором», найсильнішим клубом Києва – 4:1. Тільки весь запал автора пішов у свисток – опис того, як мужні парубки «Райкомводу», до речі, віце-чемпіона Києва, героїчно витримали натиск «розз'яренних москалів» і видряпали перемогу... Так, про футбольне безумство, що охопило в ХХ столітті світ, можна писати по-різному: з гумором, наукоподібно, серйозно і брудно, граючи на убогих струнах душі людської.

Відлуння-1927

Оголошено збір коштів постраждалим від землетрусу в Криму.

До Києва прибув єврейський комсомольський поет Вайнерман. Він повідомив, що в Москві за антисемітизм позбавлений звання народного артиста Степан Кузнецов з МХАТу.

Американський пілот Чарльз Ліндберг за 33 години здійснив перший безпосадочний переліт через Атлантику.

Профспілки проводять конкурс друкарок. До нього допускаються персони, що працюють зі швидкістю не менше 350 ударів у хвилину. У програмі – друкування з друкарського аркуша і рукопису, робота під диктування і на швидкість. За кожну помилку віднімається від 10 до 20 ударів.

Пожежа на київському вокзалі.

Пролетаріат міста обурений стратою Сакко і Ванцетті.

Оголошено про початок функціонування трансатлантичного телефонного зв'язку.

Вибори президента Ліберії стали фальсифікацією сторіччя. Правлячий президент Чарльз Кінг через головоутяпство своїх блюдолизів набрав голосів у 15,5 разів більше загальної кількості.

За бешкет і хуліганство зняті з обліку на біржі праці вісім безробітних.

У приміщенні Оперного театру імені Карла Лібкнехта по-

чалися гастролі Харківського театру музичної комедії.

Всесвітньо відомий шаховий маєстро О. С. Селезньов дав дві консультаційні партії в клубі «Роботрос» проти сильних київських гравців.

Заступник начальника київської головміліції Люд-Цинцарь оголосив війну міським повіям.

На XV з'їзді РКП(б) Троцький і Зинов'єв виключені зі Всеросійської комуністичної партії (більшовиків).

Отримано повідомлення про приїзд кращої футбольної команди робітничої спілки Австрії на ряд матчів. У п'ятницю, 1 липня, в нашому місті відбудеться перша офіційна міжнародна зустріч з футболу. Дебют доручений збірній металістів.

Піонери зелених полів

Знову звернемо увагу на Володимира Галету – першого серед київських бомбардирів радянської пори, славного попередника київських футбольних снайперів – Каневського, Біби, Бишовця, Блохіна, Шевченка.

До двадцять сьомого року Володимир уже третій сезон виступав за першу команду «Райкомводу», де тон задавали Семен Хавчин і Борис Кукуєвицький, одружені на рідних сестрах. Правда, в цьому вони не були оригіналами. Чотири лідери «Залдора»: Ямковий, Бардадим, Костін і Фенцель установили київський рекорд, досі не перевершений, пов'язавши свої долі з чотирма сестрами-гімнастками, що, проте, не перешкодило «Райкомводу» відібрати у залізничників пальму першості в місті якраз напередодні візиту австрійців.

У перемозі водників була чимала заслуга їх кращого бомбардира Галети, який виконував функції лівого напівсереднього нападу і головного диспетчера Кукуєвицького, який вважався центром атаки. 39-річний Хавчин уже перейшов на тренерську роботу, і саме йому Окружна рада професійних спілок доручила підібрати склад на матч з австрійцями. Оскільки гості були справжніми роботягами, Хавчин зупинив свій вибір виключно на їх колегах з «Більшовика», кабельного і гвоздильного заводів.

Ось кому пощастило відкрити літопис міжнародних фут-

больних зустрічей у Києві. У голу стояв Федоров, беками були Захаров і Жук, хавбеками – Пігульовський, Ашкиназі і Ердман, на краях нападу діяли Єгоров, Іноземцев, в центрі – Пискун, на зв'язках – Кисевич і Бродський.

Австрійці згодом приїжджали ще двічі. Восени того ж 1927 року в місто на Дніпрі завітали родоначальники гри, англійці, але такого свята, як при зустрічі збірної Нижньої Австрії (так офіційно іменувалися гості), Володимир Макарович Галета більше не пам'ятав.

На шляху австрійців до Києва, на станціях Шепетівка, Казатин, Фастів пройшли мітинги. У Жмеринці 1500 місцевих фізкультурників закидали поїзд квітами. На станції Проскурів був влаштований парад оркестрів з прапорами. «Вечірній Київ», що не давав у той час по два-три місяці фотографій узагалі, помістив на третій сторінці знімок трьох керівників зарубіжної делегації: капітана команди Карла Юдья, голови Футбольного союзу Карла Штарка, члена Союзу самооборони Нижньої Австрії Рудольфа Лоева.

Усі перепустки і контрамарки на «Червоний стадіон» було скасовано. Квиток для дорослого йшов за ціною двох фунтів краківської ковбаси. Для доставки глядачів організували спеціальні трамвайні маршрути. Тераса і довколишні пагорби Черепанової гори були всіяні глядачами, які влаштували гостям п'ятнадцятихвилинну овацію. У перерві учасники події фотографувалися і спілкувалися з уболівальниками, не покидаючи поля. Фрагменти гри фіксувалися на кіноплівку

(на жаль, під час війни вона пропала).

Судив матч Хавчин. Він із сумом спостерігав за справою рук своїх. Вельми посередня команда господарів явно поступилася суперникам. І лише самовідданість голкіпера Федорова дозволила уникнути розгрому – 0:2.

Повторний поєдинок 3 липня, що зібрав більше десяти тисяч глядачів, мав інший характер. Команда київських профспілок була представлена сильними майстрами і до перерви ні в чому не поступалася австрійцям – 1:1. У відповідь м'яч вдалося забити Галеті. Але в другому таймі позначилися досвід і краща зіграність гостей. Вони взяли гору – 3:1 і із стадіону відправилися на вокзал – п'ятого числа їх чекала зустріч у Дніпропетровську.

Усе літо «Райкомвод» не знав осічок, лідирував він і в осінній першості Києва 1927 року. У нападі головував тандем Галета – Кукуєвицький. 13 вересня ця пара влаштувала своєрідний бенефіс, забивши п'ять м'ячів (хеттрик зробив Кукуєвицький) у ворота збірної Робітничої спортивної асоціації Англії. Оскільки перемога з рахунком 6:2 була першою в історії міжнародних зустрічей наших земляків, варто назвати склад: воротар Халатников, беки – Весеньєв і Жданов, хавбеки – Юкельзон, Бардадим і Долгов, форварди – Філоненко, Рейнгольд, Кукуєвицький, Галета і Ковтуненко. Але на сцену вже виходило «Динамо»...

Поява на світ чи зачаття?

В офіційній біографії команди сказано, що вона виникла 13 травня 1927 року, але це неправда. Навіть за газетними звітами вона народилася 5 квітня 1928-го, а насправді перший контрольний поєдинок зіграла 1 липня того ж року, поступившись слабенькій збірній Білої Церкви – 1:2, а перший зареєстрований матч провела ще через півмісяця – 17 липня з одеським «Динамо» (2:2). Потім до глибокої осені, крім невеликої групи кадрових чекістів і міліціонерів (Н. Мурашов, І. Терентьев, Е. Пірокеті, В. Трофимов, П. Койфман), нова команда використовувала профспілкових гравців, які паралельно продовжували виступати за свої колишні клуби. Недаремно в архівах знайдено фото перших динамівців Києва тільки за 1928 рік. Раніше такої команди просто не існувало...

А 13 травня 1927 року датується створення в Києві першого пролетарського стрілецького товариства «Динамо», що об'єднало понад 1000 чоловік. У виданій через півроку, в листопаді, постанові висувалося завдання – регулярно проводити змагання зі стрільби з дрібнокаліберної зброї, і ні слова не було про футбол. Зате підкреслювалося, що товариства динамівців давно організовані в усіх великих містах СРСР. Це був замаскований докір Наркомату внутрішніх справ УРСР на адресу голови київського окружного ДПУ

Західного (Семена Ізраїлевича Кессельмана).

Влітку двадцять сьомого ейфорії в світі з приводу революції в Росії значно поменшало. Відступ в НЕП не міг приховати репресивного характеру нової влади, що безжально розправлялася навіть з тими інтелігентами, які щиро вірили в живучість ленінської ідеї. На захід все більше надходило інформації про будівництво концтаборів. У 1922 році їх було всього два з шістьма тисячами ув'язнених, переважно білими офіцерами і духовенством. У 1927-му – п'ятдесят таборів з різношерстим контингентом в сто сорок тисяч чоловік. Особливий неспокій за кордоном викликала зловісна роль ДПУ

Сталін вирішив відкрито захистити своє улюблене дітище, в надрах якого зароджувалася система тотального терору. Нагода представилася на урядовому прийомі 5 листопада 1927 року на честь іноземних робітничих делегацій, прибулих до Москви на святкування роковин Жовтня.

Питання французької робітничої делегації: «Судові права ДПУ, розбір справ без свідків, без захисту, таємні арешти... Оскільки ці заходи важко допускаються французькою громадською думкою, то було б цікаво знати їх обґрунтування».

Сталін: «ДПУ або ЧК є каральний орган радянської влади. Цей орган більш-менш аналогічний Комітету суспільної безпеки, створеному під час Великої Французької революції. Він карає головним чином шпигунів, змовників, терористів, бандитів, спекулянтів, фальшивомонетників...

Проповідують максимальну м'якість, радять знищити ДПУ.. Роззброїти революцію, не маючи ніяких гарантій на те, що вороги революції будуть роззброєні, ну хіба це не дурість, хіба це не злочин проти робітничого класу! Ні, товариші, ми не хочемо повторювати помилок паризьких комунарів... Чи не думають товариші, що російські буржуа і поміщики менш кровожерні, ніж версальці у Франції?

Воюючи з внутрішніми ворогами, ми ведемо, отже, боротьбу з контрреволюційними елементами всіх країн. Судіть тепер самі, чи можна обійтися за цих умов без каральних органів на кшталт ДПУ, яке не просто карає, але і покликане виховувати на власному прикладі мужність, вірність, фізичне здоров'я.

Ні, товариші, ДПУ потрібне революції і ДПУ житиме у нас на острах ворогам пролетаріату». (*Бурхливі аплодисменти.*)

Повна стенограма відповіді, цього зразка сталінської демагогії (йому про суди без слідства, а він киває на комунарів XVIII століття), була опублікована тільки в закритій пресі і стала програмним документом, прийнятим до неухильного виконання. Вже в тридцятому році генсек, проголошений Вождем, тримав у застінках більше мільйона політв'язнів, а маховик репресій тільки розкручувався. Футбол з подачі чекістів Сталін наказав зробити всенародною грою, щоб замучений тяжкою працею пролетар або принижений жалюгідним грошем радслужбовець могли на трибунах випускати

пару роздратування, розчарування і страху...

Професійний революціонер і вояк до мозку кісток, головний чекіст Києва Семен Західний був у полоні оперативної роботи. У нього не вистачало ні часу, ні бажання стежити за становленням «Динамо». Зовсім іншого складу був його заступник Василь Тимофійович Іванов, що любив спорт, захоплено грав у футбол сам, а головне – тримав ніс за вітром. Він не просто видав розпорядження про створення команди, але і пильно стежив за її першими кроками.

Ставши в липні 1928 року начальником ДПУ Київського округу, Іванов негайно організував для динамівців декілька міжміських зустрічей, перша з яких з одеськими одноклубниками стала поворотною в долі нового колективу.

Займався одеситами старий знайомий Іванова, фанатик футболу Сергій Арсентійович Бармінський. А Іванов якраз підшукував собі бойового заступника... Питання про перехід Бармінського до Києва вирішилося миттєво. Природно, круг обов'язків заступника не обмежувався футболом, і Бармінський перетягнув за собою з Одеси Лазаря Когена, організатора знаменитої команди «Містран», що вмів не просто розгледіти перспективного гравця, але й підібрати йому близьких за духом партнерів. Це було до речі, тому що Михайло Товаровський, який займався в «Динамо» на найранішому етапі тренерською і селекційною роботою, збирався на навчання до Москви.

Семеро, витравлених ретушшю

Отже, команда «Динамо» почала формуватися раннім літом 1928 року. Ядро її спочатку склали гравці «Радторгслужбовців» (оскільки Михайло Товаровський став першим, на жаль, ненадовго, тренером динамівців) плюс кращі представники київського військового округу. Ось усі відомі нам прізвища: воротарі Е. Дібнер, А. Ідзковський; захисники – С. Іванов, П. Дишкант, І. Станко; півзахисники – М. Мурашов, Е. Пірокеті, С. Васильчиков; нападаючі – Сильвестров, І. Гальбурт, І. Терентьев, В. Трофимов, І. Філін, П. Койфман, а також Бочков і брати Рейнгольди з «Райкомводу», В. Бойко і С. Бардадим з «Залдора». Кадрових чекістів, повторюся, в команді було тільки п'ятеро.

Ненадовго перенесемося в масловську еру неповторного зльоту киян. Разом з комісаром «Динамо» п'ятдесятих (існувала така посада при Сталіні і ранньому Хрущові), а потім моїм товаришем по службі в «Спортивній газеті», кадровим чекістом Феодосієм Олександровичем Остапченком мені пощастило роздобути в архіві першого капітана динамівців Миколи Мурашова найпершу з відомих фотографій київського «Динамо» 1928 року. Наш фотокор Наум Григорович Барингольц до історії появи цього знімка в редакції, як вказав Анатолій Коломієць в статистичному довіднику «Київський футбол на рубежах часів», ніякого відношення

НЕ МАВ.

Перший склад київського «Динамо». Фото сфальсифіковане. На ній змиті зображення сімох українських

чекістів – організаторів футбольної команди. При радянській владі свідомо спотворювалася і дата знімка – 1927, а не 1928 рік, як було насправді.

Ще за двадцять місяців до зустрічі ветеранів «Динамо» в 1968 році в стінах нашої редакції на Великій Підвальній, 36 Феодосій Олександрович умовив Мурашова дістати унікальне фото із загашника. Я, як наймолодший співробітник футбольного відділу, спрацював кур'єром, а Барингольц та інший відомий фотокор Йосип Миронович Шаїнський зробили фотокопії цієї реліквії.

Компетентні органи наполягли на видаленні сімох чекістів, зображених на фото разом із футболістами. Операцію «обрізання» здійснив наш ретушер, старий Яків Бузовський. Покалічений варіант уперше з'явився в «СГ» в січні 1967 року, а потім у журналі «Старт» №11 за той же рік. Отже тактовний і симпатичний Наум Григорович Барингольц тут ні до чого.

Ну а справжній варіант історичного фото я вперше опублікував чверть століття опісля – 23 жовтня 1992 року в «Київських новинах», де тоді друкувався газетний варіант нарисів до цієї книги.

На жаль, і в ХХІ столітті ми не знаємо імен «витравлених» сімох співробітників ОДПУ, чия трагічна доля ніяк не вписувалася в офіційну історію команди. А в білих майках з буквою «Д» в стилізованому ромбі на грудях пізнаються в

першому ряду зліва від воротаря Антона Ідзковського (він у кепці сидить на траві) – Сергій Іванов, справа – Петро Дишкант. У другому ряду сидять зліва направо: Микола Мурашов, Сергій Бардадим, Євген Пірокеті; у третьому ряду четвертий зліва після невідомих в штатському – Мойсей Рейнгольд, далі Володимир Трофимов, Петро Койфман, Іван Терентьев і біля чекіста в червоноармійському кашкеті – Василь Бойко.

А це – справжнє перше фото кийвського «Динамо» без ретуші. Порівняйте з попереднім. На жаль, і сьогодні відомі прізвища тільки одинадцяти зображених на знімку футболістів і жодного з числа штатських і військових. Перший ряд. Сидять (зліва направо) – Сергій ІВАНОВ,

Антон ІДЗКОВСЬКИЙ, Петро ДИШКАНТ; другий ряд – капітан команди Микола МУРАШОВ, Сергій БАРДАДИМ, Євген ШРОКЕТІ; стоять у білих майках з динамівським ромбом на грудях Мойсей РЕЙНГОЛЬД, Віктор ТРОФИМОВ, Петро КОЙФМАН, Іван ТЕРЕНТЬЄВ і після одного з сімки невідомих – Василь БОЙКО.

Що не вирубаєш сокирою...

19 квітня 1928 року Микола Бухарін виступив у московському клубі імені Кухмістрова з доповіддю про боротьбу з алкоголізмом. Закликаючи розвернути широку кампанію проти нестримного вживання спиртного, ідейний батько Михайла Горбачова, Єгора Лігачова і К^о навів такі цифри:

«Зимомою 1923—1924 років в СРСР випито 800 тисяч відер вина, в наступному сезоні —4 мільйони 100 тисяч відер, в 1925—1926 роках – 20 мільйонів, а в 1926—1927-му – 31,5 мільйона відер. Темпи в наявності. За один 1926 рік населення СРСР витратило на горілку понад 1 мільярд рублів – стільки ж, скільки цього року наша держава витратить на капітальне будівництво. За абсолютними цифрами до закордону нам далеко. В середньому кожен житель Англії витрачає на рік 70 рублів на алкоголь, Німеччини – 35, СРСР – 10, але у нас вся випивка значно дешевша...»

Збори в клубі імені Кухмістрова ухвалили рішення: оголосити алкоголізму бій!

«І лише ліри милої не віддам!»

Важко уявити, скільки футбольних талантів понівечила і погубила горілка! Багато київських команд двадцятих кожену календарну гру, незалежно від результату, празникували в ресторанах: «Малому Ермітажі» (що не зберігся) на Карла Маркса, в «Палас-готелі» або «Континенталі» («Театральному»). На жаль, цю погану традицію з радістю перейняли і динамівці, серед яких особливо старався Федір Тютчев, що перейшов в клуб на початку двадцять дев'ятого року, а трохи пізніше – Валентин Прокоф'єв, який любив у відчайдушній веселості гасити сигарети об лоб офіціантів і розповідати політичні анекдоти. Коли друзі пропонували йому закінчувати, він уперто хитав головою і, стукаючи в характерній манері кулаком по коліну, кричав:

– Футбол – моя стихія! Поезія! Моя нога – моя ліра! І знов ударяючи кулаком по своїй «лірі», зухвало додавав на чийсь адресу:

– І лише ліри милої не віддам!

Лірику Єсеніна він знав напам'ять і часто любив цитувати поета, на якого був схожий і якого підсвідомо наслідував.

Коген, що добився переводу Прокоф'єва з Москви і добре знав слабкі сторони цього неврівноваженого нападника, умивав руки, не в силах боротися з улюбленим «захопленням» підопічних. До того ж у нього вистачало чисто фут-

больних турбот. Адже після відходу Товаровського в команді «Динамо» майже сім років не існувало офіційної посади тренера... Вище начальство не визнавало бешкетів, а на тихі п'янки дивилося поблажливо. Сподвижники Залізного Фелікса славилися стриманістю в побуті. А ось їх наступники дозволяли собі розслабитися. Поганий приклад тут подавав, очевидно, Берія, що з молодості пив як швець. Утім, в київському клубі працював швець, що пив, як Берія.

Мова про Олександра Вікторовича Орлова, короля взуття, який шив дивовижно легкі і зручні бутси. Вони мали твердий передок, що оберігало від неприємних травм, коли суперник наступав на ногу. Мистецтву Орлова віддав шану в 1937 році лідер басків Регейро. Залишившись без фірмового взуття напередодні матчу, він ніяк не міг підібрати собі відповідної заміни. Виручив Олександр Вікторович, а Регейро потім не міг нахвалитися обновкою і не вірив, що взуття зроблене вручну.

Одесит Орлов в дитинстві грав голкіпером за «дику» команду Дюковського саду. Пропустивши якомсь вісім м'ячів від хлопців із знаменитого «Чорного моря», Саша зрозумів, що не народжений для ролі воротаря, і знайшов своє покликання в шевській справі, назавжди пов'язавши своє життя з футболом. До Києва він потрапив за другим когенським набором разом з гравцями Михайлом Малхасовим, Віктором Садовським, Сергієм Синицею, адміністратором і майбутнім суддею вищої категорії Львом Чорнобильським. Швидко по-

дружився із старожилами, шанував новачків, довгі десятиліття невтомно обшивав не тільки киян, але і багато видатних майстрів з інших команд. Але пив, як і працював, дуже багато. За золоті руки йому все прощалося. Милосердя цієї людини, його бажання навчити друзів-футболістів корисному ремеслу відгукнулися добром у роки війни. Навики майстрів шевських справ допомогли Михайлу Свиридовському і Михайлу Гончаренку вибратися з Сирецького концтабору, уникнути неминучої загибелі.

«І лише ліри милої не віддам!»

Лебедина пісня форварда

Парадокс, але Володимир Макарович Галета, що не брав до рота спиртного, трохи через це не загинув... Кінець двадцятих став для нього розквітом – швидкий Галета (стометрівку бігав за 11,0), чудово зіграний з Кукуєвицьким, результативний нападник, особливо удачливий, якщо суперники погано знали його улюблені звички. Отже в міжнародних поєдинках лідер «Райкомводу» був незамінний.

У двадцять восьмому збірна Нижньої Австрії знов опинилася на коні, перемігши другу команду профспілок 3:0 і зробивши нічию 2:2 з першою (у господарів голи забили Галета і Кукуєвицький). У третій свій візит австрійці зіпсували настрої київському «Динамо», перемігши його 14 вересня 1929 року 4:3 (0:2) в матчі, що відкрив список міжнародних зустрічей динамівців. Голів, забитих Малхасовим, Піонтковським і Печеним, не вистачило, щоб усмирити досвідчених, що вміли розподіляти свої сили гостей. Але наступного дня збірна київських профспілок на добрих п'ять років віддохотила всіх закордонних візитерів гастролювати в місті на Дніпрі. Австрійці вперше за час трьох перебувань у СРСР були так безжально розгромлені – 6:1. Відзначився Галета, що забив чотири м'ячі. Покер! По голу провели Кукуєвицький і майбутній динамівець Микола Коротких. Він же віддав чудовий пас Галеті з флангу, і Володимир, зіграв-

ши на випередження, влетів разом з м'ячем у ворота. Так був відкритий рахунок в цьому історичному матчі.

У мене стійке враження, що це про Володимира Галету пори розквіту написав в 1926 році свій знаменитий вірш «Футбол» Микола Заболоцький:

Ликует форвард на бегу,
Теперь ему какое дело!
Недаром согнуто в дугу
Его стремительное тело...
Четыре гола пали в ряд.
Над ними трубы не гремят.
Их сосчитал и тряпкой вытер
Меланхолический голкипер.

На жаль, матч з австрійцями став не тільки бенефісом, але й лебединою піснею Галети. Прийшов час армійської служби. Динамівці, що не пробачили Володимирі відмови сховатися під їхнє крильце, відправили незговірливого форварда у флот, де в ті часи служили не менше п'яти років. Оскільки вся молодість футболіста, що забив в п'яти матчах з англійцями й австрійцями дев'ять м'ячів, була пов'язана з товариством «Водник» (рік заочного навчання на акторському факультеті музично-драматичного інституту імені Лисенка не в рахунок), динамівський вплив у відрядженні Володимира на Чорне море з першого погляду не відчувається. Але кілька років опісля, теж на флот, але вже на Тихоокеанський, був

відправлений цілком сухопутний Макар Гончаренко, що намагався після повернення з Іваново знову виступати за рідний «Залдор». Добре, Гончаренко в останню мить одумався, і флотська збірна втратила, а «Динамо» придбало чудового нападника.

Чому ж був непохитний Галета? Володимир Макарович дуже поважав думку старшого брата Павла, який недовірко ставився до ДПУ і всього, що з ним пов'язане. Професійний революціонер, що став згодом секретарем голови Раднаркому УРСР Панаса Любченка і добре знав уподобання епохи, Павло Макарович чув біду задовго до розв'язки. Він мав рацію. Передчуття його не підвело – в тридцять сьомому він потрапив під репресії разом зі своїм шефом...

А Володимир шість років прослужив на флоті, на крейсері «Профінтерн». Ходив до Стамбула з дружнім візитом, був свідком того, як там напивалися в дим Ворошилов з Будьонним, сам трохи не отруївся на бенкеті стравою з жаб'ячих ніжок... У тридцять другому зламав ногу. Флотський хірург, вважаючи, що має справу зі «справжнім» моряком, дав Галеті перед операцією меніска велику дозу спирту для анестезії. Володимир впав у кому і був дивом урятований. Коліно полагодили абияк. Не до нього було...

Рік не грав, а коли відновив, відчув, що колишньої легкості вже не було. Особливо обтяжливе враження справила на нього дуель з Ідзковським в матчі збірної Чорноморського флоту і київського «Динамо» восени тридцять третього.

Галета вискочив один на один з воротарем, що опинився до того ж в незручній позиції, але забити не зміг. Для себе вирішив: досить. Після року надстрокової служби повернувся на завод, війну починав у Дніпропетровській флотилії, потім воював у протитанковій артилерії, старшиною батареї дійшов до Праги. Відновлював Київ. Віддав усе життя улюбленому місту, в якому сьогодні ніхто і не знає, як звали першу футбольну «зірку» із справжньою київською пропискою.

Відлуння-1928

На електричному стільці страчено першу в світі жінку Рут Снайдер (США).

Відкриття Інституту охорони матері і дитини підвищить народжуваність.

Створено фонд захисту угорського революціонера Бели Куни і порятунку експедиції Нобіле.

Думка міського пролетаріату: «Хай живе повернення Горького до СРСР! Шаляпін такої честі не заслужив».

Особи, що не прищепили віспу, притягуються до адміністративної відповідальності.

Перші євреї з Київського округу в кількості 800 чоловік відбули на постійне місцепроживання до Біробіджана.

У журналі «30 днів» опублікований роман Ільфа і Петрова «12 стільців».

Затверджено новий проект київського вокзалу професора А. М. Вербицького.

На засіданні ФІФА (Міжнародній федерації футболу) ухвалено рішення проводити чемпіонати світу у парні невисокосні роки.

Помер професор Волкович, голова Хірургічного товариства, один із засновників Київської футбольної ліги.

Арештований колишній царський агент Кирило Лавриненко.

Англієць Александр Флемінг відкрив нові ліки – пеніцилін.

Відловлювання бездомних собак – першочергове завдання спецкомісії міськради!

У зв'язку із закінченням у районі Києва великих маневрів Робітничо-Селянської Червоної Армії під керівництвом наркома Ворошилова оголосити понеділок, 17 вересня, неробочим днем для урочистої зустрічі захисників Вітчизни.

Полковник Джейкоб Шик запатентував у США електробритву.

Знову подешевшало пиво для членів профспілки! Пляшка збільшеної до 1/20 відра (0,62 літра) ємкості коштує 30 копійок. Доставка додому безкоштовно!

«Динамо» в колисці

Лазар Федорович Коген з дитинства шкутильгав. Та все ж це не перешкодило йому стати футболістом. Він грав у воротах. Правда, фізичні дані не дозволили добитися помітних досягнень, зате він проявив себе прекрасним творцем і організатором, те, що зараз називають менеджерськими здібностями.

22 липня 1928 року динамівці на «Червоному стадіоні» проводять показовий матч з першою командою «Радторг-службовців», частково общипаною ними ж і тому безпорадною 9:1. Для обкатки був потрібний сильніший суперник, і Бармінський відправляє команду до Білорусії. У звіті про поїздку, опублікованому в «Вечірньому Києві», Лазар Федорович писав:

«Двадцять восьмого вдень, о пів на третю виїхали лєнінградським до Гомеля. Нас 16 чоловік. Зайняли три купе.

Після 12-годинної подорожі станція призначення. Впадають в очі афіші: «Динамо» (Київ) і збірна БССР. Початок о 5.30. Грає оркестр музики... Виявляється, супротивником є не Гомель, а вся Білорусія. У збірній, окрім господарів, гравці Мінська і Полоцька. Стадіон затишний. Грунт поля твердий, з травою. Капітан збірної БССР підносить нам квіти...» Далі в звіті дано пояснення розгромній поразці гостей – 1:5 (1:4). Втомилися, мовляв, з дороги, та і суперник

виявився зовсім іншого рангу. Очевидно, так воно і було, оскільки в повторному матчі наступного дня відпочилі кияни реваншували – 3:2.

Але начальство жадало огляду на вищому рівні, порівняння з флагманом чекістського футболу, і 28 серпня в «Вечірньому Києві» поряд з повідомленням про пожежу в «Палас-готелі» (згодом «Україна», а потім «Прем'єр Палас») було вміщено наступну замітку: «В суботу, 1 вересня, і в неділю, 2 вересня, на «Червоному стадіоні» відбудеться зустріч з першою командою пролетарського товариства «Динамо», найсильнішою в Москві. У розиграші весняної першості міста Москви вона вийшла на перше місце, залишивши позаду «Трьохгорку», колишніх чемпіонів харчовиків і ЦДКА... Московське «Динамо», що приїжджає до Києва, має основним завданням ближче зв'язатися з місцевою організацією свого товариства. Ця команда, крім того, що до її складу входить ряд відомих гравців – Селін, Прокоф'єв, Чулков та інші, – є міцним, добре стренованим колективом».

У київських динамівців, очевидно, народу було написано, що їх найбільш незручними супротивниками стануть на довгі роки московські одноклубники. Знайомство 1 вересня привело господарів до фіаско – 2:6. Але склад переможених назвати все одно треба. Адже він перший з офіційно опублікованих: Ідзковський, Дишкант, І. Іванов, Мурашов, Бардадим, Ломанюк, Філін, Рейнгольд, Гальбурт, Бойко і Бочков. Найцікавіше, що до шістдесят п'ятої хвилини трималася ні-

чия – 2:2, голи у киян забили Рейнгольд і Філін (з пенальті). Від повторного матчу суперники відмовилися.

Бармінський зажадав підсилити склад. Погляди знов звернулися до сусідів. Приманкою для профспілкових гравців служила можливість формально числитися працівниками «органів», користуючись їх уже тоді вагомим заступництвом. Доходило до курйозів. Так, студент фізкультурного технікуму Антон Ідзковський потрапив до кадрів ДПУ з прикажчиків. У двадцять восьмому, як ми вже згадували, уміння майстерно поводитися з м'ячем ще переважало гіпотетичну соціальну неблагонадійність...

Втім, вершки в Києві вже були зняті. Галета навідріз відмовився від принадної пропозиції, Федір Тютчев і Тадеуш Пржепольський спочатку вагалися. Тоді Коген кинувся до рідної Одеси і привіз звідти двох відмінних гравців: Казимира Піонтковського і Германа Бланка. Відтоді одеська гілка була однією з найплодоносніших у родоводі «Динамо». Інша, акарпатська, пустила перші паростки на початку 1940-х. Але тим досвідом у Києві не встигли скористатися через воєнне лихоліття, і перше по-справжньому серйозне вливання з щедрого на футбольні таланти Закарпаття Київ відчув тільки аж в кінці 1940-х років.

Перед матчем, що поклав початок протистоянню двох динамівських команд – Києва і Москви 1 вересня 1928 року. На Червоному стадіоні в Києві вперше зустрілися одноклубники. Москвичі в білій формі, кияни в темній. У другому ряду в центрі красується в світлій кепці Сергій Арсентійович БАРМІНСЬКИЙ, один з керівників кївського окружного ДПУ, фанат футболу і найперший покровитель кївського «Динамо».

Максималізм начальства доставляв новому колективу багато клопоту. Але разом з синцями і гулями приносив користь від постійного спілкування з провідними клубами. 18 листопада 1928 року динамівцям вдалося на мажорній ноті завершити свій перший сезон, перемігши знаменитий «Залдор» – 1:0. Правда, за тиждень до цього залізничники вдруге поспіль поступилися міською пальмою першості «Райкомводу», програвши в додатковому матчі 4:5. Та все ж, та все ж...

Склад динамівців на поєдинок з «Залдором», що був заздалегідь опублікований в газетах, кочував потім сторінками багатьох видань. Насправді він був змінений. У воротаря Ідзковського восени з'явився дублер Андрухович. Він і вийшов на поле, відбив, до речі, пенальті, пробитий Шведовим. Іванов і Дишкант діяли в обороні. Прекрасний півзахист склали Піонтковський, Бланк і Бардадим. Особливо був помітний Піонтковський, призначений напередодні капітаном команди. За свідченням очевидців, він відразу взяв кермо влади в свої руки і до кінця витримав величезне навантаження. Слабкіше виглядав напад у складі Філіна, Рейнгольда, Мурашова, Бойка і Трофимова. Цікаво, що Рейнгольд, тижнем раніше виступаючи за водників, примудрився забити «Залдору» вирішальний м'яч у своєрідному фіналі осіннього чемпіонату міста.

З двадцять дев'ятого року нарком внутрішніх справ і голова ДПУ УРСР Всеволод Аполлонович Балицький, що став на чолі всеукраїнського товариства «Динамо», заборонив «багатоверстатників», після чого профспілкові команди Києва понесли непоправну втрату. Останній цвях у кришку труни, в якій було поховано їх лідерство, вбили гравці «Динамо» – «Райкомвод» був розгромлений 6:1.

Але на республіканській арені дитинча ще часто спотикалося. Включені вольовим рішенням відразу до півфіналу чемпіонату України 1928 року, кияни на очах у власних уболівальників були суворо покарані харківськими віртуоза-

ми – 1:7. Улітку двадцять дев'ятого Балицький наказав улаштувати всеукраїнський огляд фізичної підготовки чекістів. Головним номером програми став футбольний турнір, що зібрав вісімнадцятеро учасників. Господарі – кияни – були представлені двома збірними. Друга, вигравши у Кам'янець-Подільського – 4:0, поступилася дніпрянам – 0:3. Перша, за яку дебютували миколаєвці Войтенко, Печений, Денисов, Шульц-Сердюк, одесити Малхасов і Синиця, легко здолала команди Славути – 16:0, Полтави – 10:0 і потрапила в півфінал разом з динамівцями Дніпропетровська, Харкова і Сталіно (нинішнього Донецька).

Визнані фаворити – харків'яни, що вибили вже в чвертьфіналі з турніру одеситів (3:1), без зусиль здолали і динамівців Донбасу – 2:0. Другий фіналіст визначився значно швидше, ніж припускав регламент. До десятої хвилини кияни вели 2:0, дніпряни занервували, почали відверто грубити, і суддя Борис Кукуєвицький видалив півзахисника Жорданського, після чого гості на знак протесту покинули поле. Вони були суворо покарані – за це всією командою відправилися в прикордонні війська на «перековку». Щоб знали: ДПУ – не гудзикова артіль, де кожен може чванитися своїм норомом...

У день фіналу, 6 липня, жителі міста зустрічали учасників Першого кавалерійського пробігу. Одинадцять груп учбового прикордонного ескадрону фінішували у будівлі київського окружного відділу ДПУ. На чолі першої групи знаходилися нарком Балицький, начальник прикордонних частин

Українського військового округу Бистрих, секретар колегії ДПУ УРСР Письменний. Разом з 26 курсантами вони зробили 500-кілометровий перехід, в якому перевірялася витривалість коней і вправність вершників. Услід фінішували сто самокатників українського полку ДПУ, сім мотоциклістів і чотири легковички, однією з яких керувала жінка.

Після короткого мітингу всі вирушили на «Червоний стадіон». У присутності вищого начальства господарі старалися як могли і навіть повели в рахунок 1:0. У другому таймі суддя Севастьянов призначив пенальті у ворота харків'ян, проте Норов парирував удар Малхасова. Це додало гостям сили. Вони не тільки встигли зрівняти рахунок (Міщенко), але і забити переможний м'яч (Шпаковський). І рахунок, і перебіг гри свідчили про те, що підопічні Бармінського явно прогресують.

Очевидно, москвичі, що запросили киян на матч-реванш, не звернули увагу на підсумки всеукраїнських змагань, як і недооцінили результати весняного турне своїх менш досвідчених суперників Півднем Росії й України. Адже більше сімдесяти відсотків очок, набраних в дванадцяти зустрічах на чужих полях, могли насторожити. До поразок в Таганрозі (0:1) і тодішній столиці республіки Харкові (1:3) чекістське начальство віднеслося філософськи. Зате невдача в Миколаєві (1:3) викликала роздратування. Реакція, що послідувала потім, була вельми характерна для сталінської епохи. Четвірку кращих миколаївців на чолі з воротарем Бо-

рисом Войтенком негайно завербували на сторону переможених. Місцеві товариші намагалися заперечувати, на що головний дзержинець Києва Василь Іванов демагогічно заявив: «В умовах наступу капіталістичних елементів – куркуля і непмана, в умовах антисемітизму, що розвивається, русотяпства, українського шовінізму, нам треба об'єднатися для парирования ударів махрової контрреволюції, а не з'ясувати відносини між собою». Оскільки головний верховода, Всеволод Балицький, промовчав, натяк зрозуміли.

Про те, що рік не пропав даремно, остаточну відповідь міг дати тільки матч-реванш з московськими динамівцями. І ось Москва, 28 липня 1929 року. Наступного дня в «Вечірньому Києві» з'явилася телеграма-блискавка вельми емоційного змісту: «Вчора відбулася зустріч київських футболістів з найсильнішою московською групою «Динамо». Зустріч закінчилася повною перемогою киян (це речення було виділено жирним шрифтом). Газети відзначають блискучих гравців Печеного, Синицю і Піонтковського».

Ось і вся замітка. Ніяких подробиць, навіть рахунок не вказаний. Лише днем пізніше читачі дізналися, що господарі вели 1:0, але Синиця зрівняв рахунок після точної передачі Печеного, а сенсаційну перемогу забезпечив удар Малхасова – 2:1. Московських динамівців представляли всі кращі майстри на чолі з Прокоф'євим, Чулковим, Павловим і Селіним, а київських – Ідзковський, Денисов, Пржепольський, Піонтковський, Бланк, Тютчев, Печений, Шульц-Сердюк, Синиця,

Садовський, Малхасов. Немовля мовило: «А»...

28 липня 1929 року кївське «Динамо» бере в Москві сенсаційний реванш у одноклубників – 2:1. Ось склад переможців, з якого з різних причин тільки воротареві Ідзковському і захисникові Тютчеву вдалося протриматися до 1936 року і зіграти в перших чемпіонатах СРСР, а Ідзковському – передавати свій безцінний досвід і після війни: стоять зліва направо – Антон ГДЗКОВСЬКИЙ, Федір ТЮТЧЕВ, Герман БЛАНК, Тадеуш ПРЖЕПОЛЬСЬКИЙ, Степан СИНИЦЯ, Михайло МАЛХАСОВ, Олександр ШУЛЬЦ-СЕРДЮК, Казимир ПОНТКОВСЬКИЙ, Віктор САДОВСЬКИЙ, Михайло ПЕЧЕНИЙ, Михайло ДЕНИСОВ.

Біографія, заплутана спочатку

Спеціально повторюся, що насправді футбольне київське «Динамо» виникло мінімум на рік пізніше офіційної фальшивої дати 13 травня 1927 року.

Намагаючись обґрунтувати чортову травневу дюжину, деякі біографи посилаються на те, що навіть родоначальники гри англійці ведуть відлік історії того або іншого клубу з дати засновницьких зборів або з дня реєстрації статуту, як було, мовляв, і в київському випадку.

Ніби все так. Окрім одного. У англійців, німців, італійців мова в засновницьких документах йшла конкретно про футбольний клуб. А у киян про футбол – жодного папірця, ні слова – тільки про спортивно-стрілецьке товариство. Логіка ж опонентів така: оскільки інших документів не виявлено, значить мова в знайденому статуті-27 йшла і про футбол зокрема, по-чекістськи між рядків. Чи не дивно? Я розгадував загадку двояко: шукав документи (їх немає!) і опитував живих свідків тих подій.

Так от, жоден з опитаних мною в 1987—1992 роках ветеранів київського футболу (Махиня, Микола Балакин, Ідзковський, Гончаренко, Остапченко, Кривченя, Волков) нічого не відали і не пам'ятали про «Динамо»-27. Виходить, що майже рік ця команда-фантом існувала лише в уяві тодішнього начальства та в головах сьогоднішніх підтасовува-

чів.

Хіба так уже принципово, скільки точно років нашому всенародно улюбленому клубу, запитаєте ви? Принципово. Адже почавшись з фальшивої дати народження, біографія київського «Динамо» за радянських часів виявилася найбільш заплутано-головоломною і фарсово-трагічною в усій історії радянського футболу: голод 1933 року, замовчування дійсної суті так званого «Матчу смерті» 1942 року, пониження в останню мить скасованого вильоту з класу «А» в 1946 році, животіння серед рядових середняків, а потім крутий підйом на вершини слави і... нова низка успіхів і невдач...

Про все давно пора говорити без приховування. Хай гриф «абсолютно таємно» залишається лише штампелем в умах перестраховальників.

Так, київське «Динамо» створили чекісти. Окрім вже згаданих, біля колиски футбольного клубу стояли Олександр Якович Санін і Микола Георгійович Ханников. Але грати за «Динамо» кадровим працівникам органів довелося лише кілька разів. Дуже швидко їх замінили футбольні (за мірками того часу) професіонали, що тренувалися двічі на тиждень і мали досвід виступів в першості міста. Навіть Євген Пірокеті, що числився кінним міліціонером, до середини двадцять восьмого і не подумував про таку кар'єру, поки його не переманив із «Радробітників» невгамований Товаровський.

Цікавий нюанс. У бразильців колись процвітала команда з шикарною назвою «Какова», складена виключно з діючих поліцейських. У турнірах вона виступала вельми вдало, збираючи повні трибуни. Коли про це дізнався міністр внутрішніх справ Бразилії, він спеціальним указом розформував команду. «Какова» припинила існування тому, що на її матчі були десятки поліцейських нарядів, і в місті, де не вистачало стражів порядку, на час футболу запанував хаос.

Це до питання про професіоналів і любителів поганяти шкіряний м'яч. У Києві ж в кінці двадцятих сильна організація зібрала сильних майстрів. Спочатку тільки з сусідніх клубів, потім з інших міст України. Правда, не дозволялося чіпати футболістів Харкова, поки там знаходилася столиця республіки...

Найдовіреніших осіб почали зараховувати до кадрів, решта гравців значилася такими, що служать в «Динамо». Але якщо в Москві або Тбілісі, наприклад, багато динамівців, повісивши бутси на цвях, поступали в спеціальні школи і посправжньому оволодівали чекістською роботою, виростаючи у відомих слідчих, оперативників, дипкур'єрів, то в Києві подібна практика не прижилася. Навіть ті колишні футболісти, що вислужили двадцять п'ять років на тренерських або адміністративних посадах, красувалися в погонах тільки на фотографіях для офіційних паперів, а головне – і не прагнули до лаврів вірних дзержинців.

Виняток становив хіба що Костянтин Фомін, який висту-

пав за київське «Динамо» в 1935—1936 роках. Але той ще в тридцятому закінчив в Москві курси ДПУ і, навіть очолюючи українську раду товариства «Спартак», вважав себе комісаром динамівського відомства, всюди вишукуючи ворогів соціалізму. Боляче про це писати, але обнародувані в горбачовський період документи свідчать, що Фомін доклав руку до репресій проти великої групи своїх земляків – харківських спортсменів польського походження. Серед розстріляних опинився і близький приятель Фоміна, його давній партнер по збірній Харкова, чудовий нападник Олександр Шпаковський, що незмінно потрапляв до списків тридцяти трьох кращих футболістів країни...

Відлуння-1929

Кияни вітають видворення Троцького з СРСР.

За Латеранською угодою між Папою Пієм XI і урядом Беніто Муссоліні виникає найменша (площею всього 0,44 квадратних кілометра і чисельністю населення до 1000 чоловік) держава в світі – Ватикан, зі своєю грошовою одиницею – ватиканською лірою і залізницею довжиною 120 метрів.

У Києві зафіксований абсолютний температурний мінімум $-32,3^{\circ}\text{C}$.

Автобусний парк Києва поповнився першими автобусами радянського виробництва.

У День святого Валентина гангстери з банди Аль Капоне влаштували в Чикаго криваву бійню, розстрілявши семеро конкурентів з банди Бігза Моргана.

На Брест-Литовському шосе закінчено будівництво Київської кінофабрики (майбутня кіностудія імені Довженка).

Кругосвітній політ дирижабля «Граф Цепелін» успішно завершений.

У Голлівуді вручені перші премії «Оскар» за досягнення в кіномистецтві. Відтепер ці премії вручатимуться щорічно.

Французький тенісист Анрі Коше знову переміг у фіналі Уїмблдону.

У Великобританії відкрився тоталізатор – приймаються

ставки на кінні скачки.

Лінія київського фунікулера продовжена на 40 метрів до вулиці Революції (нинішньої Поштової площі).

Китайські мілітаристи захопили КВЖД.

До Одеси прибув Анрі Барбюс.

У Харкові відбувся з'їзд «наймитів». Були присутні 50 ба-траків.

Для перепису безграмотних і малограмотних Київ розді-лений на ділянки. До осені в лавах міського товариства «Геть неписьменність» налічувалося близько 55 тисяч чоловік.

Фірма «Кодак» почала випуск 16-міліметрової кольоро-вої фотоплівки.

«Тільки для киян! Один крб. коштує білий зуб. Золотий – від 6 крб. Адреса – Музичний провулок, будинок 2» (ого-лошення в газеті).

«Чорний четвер» 24 жовтня на фондовій біржі Нью-Йор-ка, за яким настали «чорний понеділок» і «чорний вів-торок», похитнули всю економічну систему світового ка-піталізму»...

Сто років – одна відповідь

Якщо, як казав Гоголь, у нас дві вічні біди – дурні і дороги, то у футбольного Києва, за моїми спостереженнями, головних бід теж дві – стадіони і судді.

Дивно, що при величезній кількості чудових гравців, тренерів і футбольних організаторів за сто років у місті на Дніпрі не знайшлося і п'ятеро арбітрів, що мали б усесоюзний, я вже не кажу, міжнародний авторитет. У численних рефері 1920–1930-х була сумнівна кваліфікація. Деякі (Артем Акопов, Микола Подольський) у футбол не грали навіть на любительському рівні. Недивно, що київські служителі Феміди часто бували в дурнях, штрафувалися і каралися, аж до вигнання з суддівської колегії. За розповідями очевидців і згідно з газетними звітами тієї пори на бляклому фоні спочатку виділялися знаннями й умінням реферувати Борис Кукуєвицький і Георгій Швецов. Але для першого, медика за освітою і лікаря за покликанням, це було радше хобі, і він задовольнявся арбітражем на міському рівні. А Швецов, про якого ми ще не раз згадаємо, від самого початку був упереджений до тієї або іншої команди, що, природно, псувало все враження від його роботи на полі.

Пізніше виникли фігури Володимира Бляха і Льва Чорнобильського, їх називали киянами, але перший – харків'янин, другий – одесит. Причому Блях, якого Раднарком УРСР за-

твердив у 1936 році заступником голови Українського комітету у справах фізкультури і спорту, вихідними, якщо не був завантажений суддівством, мотався додому до Харкова, де у нього залишалася сім'я.

А Лев Чорнобильський згорів синім полум'ям через власну слабохарактерність уже в другому турі чемпіонату СРСР 1939 року. Призначений реферувати матч між київськими динамівцями і московським «Локомотивом» ленінградський суддя Іван Горелкін не встиг вчасно дістатися до столиці України... бо був п'яний в дим в поїзді і прокинувся лише біля Чорного моря в Одесі. Чекали його до останнього. Команди вже готувалися до виходу на поле, а рефері все немає. Що робити? На превелике нещастя Чорнобильського, хтось з організаторів помітив його серед глядачів на трибуні. Кинулися вмовляти: врятуй, мовляв, допоможи... Абсолютно не підготовлений до роботи на такому рівні, Чорнобильський не встояв і погодився. Ну, і наробив такого, що назавжди погубив свою професійну репутацію. Апофеозом комедії (або трагедії?) помилок арбітра стало призначення за рахунку 1:1 необґрунтованого пенальті у ворота гостей на... останній хвилині зустрічі. Ясно, що залізничники матч опротестували. Протест відхилили, але відмитися від насмішок Чорнобильський довго не міг...

У післявоєнний, тим більше в пострадянський період, класними суддями-киянами нас теж не балували. Виняток – Микола Балакін. Але зате який яскравий! Микола Мико-

лайович успішно обслуговував матчі олімпійського турніру 1960 року в Римі і близько сотні (!) поєдинків у чемпіонатах СРСР. В історії вітчизняного футболу Балакін назавжди залишиться кращим арбітром з числа колишніх футболістів високого класу. Варто пригадати ще одного – Миколу Кривченю (правда, він починав разом з братами в Одесі) і Цаповецького і Мугурдумова, що непогано зарекомендували себе на цьому терені. Все!

Із стадіонами біда куди страшніша. Нині, коли «непідкупні» рефері України відверто годуються з трьох-чотирьох годівниць, стало модним запрошувати на ключові матчі зарубіжних фахівців. Нормальну ж арену в гості не запросиш, до себе не перетягнеш. Хіба знову ж таки напросишся провести головні поєдинки за кордоном.

Але це не вихід. Самі закликали до України Євро-2012, не маючи в столиці жодної арени, відповідної для міжнародного футболу вищої категорії. Відомо, з яким скрипом і завдяки чийім титанічним зусиллям вдалося розкрити генеральну реконструкцію НСК «Олімпійський». Більше гідних футбольних стадіонів в Києві немає і поки що не передбачається.

Навряд чи заспокою вболівальників, якщо розкрию маленьку таємницю. Становище з футбольними стадіонами в Києві поганим було завжди.

І в 1913 році змагання Всеросійської промислової виставки на Троїцької площі проходили в жалюгідних умовах. І піс-

ля революції, коли на цьому ж місці розкинувся «Червоний стадіон», назвати його нормальною футбольною галявиною навіть за мірками того часу ніяк не можна.

Кожну весну газети рябіли закликами – «Доведемо до ладу стадіони Києва!», публікували проекти – цей буде таким, а цей сяким. І все завжди закінчувалося пшиком, в кращому разі – косметичним ремонтом.

Ось і в описуваному 1930 році, коли київське «Динамо» вперше проводило весняний учбово-тренувальний збір в Одесі, грати йому вдома навіть в кінці квітня було ніде. На «Червоному стадіоні», де круглий рік доводилося борстися в грязі, за тиждень зробили такий «гарний» новий дренаж, що кияни 28 квітня вважали за краще зіграти стартовий домашній матч з «Металістами» (8:1) на майданчику в Пушкінському парку, де ще 20 років тому ганяли м'яч «дикі» команди гімназистів на чолі з Борисом Торським...

Довго і болісно зводився в 1930-х динамівський красень, що служив потім надійним домашнім прихистком клубу. Проте стадіон будувався без прицілу на далеке майбутнє (тодішні господарі «Динамо» мінялися ще частіше, ніж імена, яким називався стадіон!) і одряхлів десь в 1970-х.

Нинішнє покоління навряд чи в курсі, що батько НСК «Олімпійський» – стадіон імені Микити Сергійовича Хрущова, спланований впритул до Черепанової гори й упоперек грудкуватого поля бідолахи «Червоного стадіону», теж народжувався в муках. Відкрити його планували 22 червня

1941 року... Після війни він чудово служив футболістам і вболівальникам, переживши дві реконструкції.

Спочатку, в середині шістдесятих, були надбудовані верхні яруси. За влучним порівнянням відомого спортивного журналіста «Вістей» Бориса Федосова, київська арена з пташиного польоту тоді нагадувала кинуту об землю перевернуту шапку Володимира Мономаха. Вміщала ця «шапочка» близько сотні тисяч глядачів. Але напередодні ігор олімпійського футбольного турніру 1980 року кількість місць різко зменшили, замінивши традиційні кругові лавки персональними сидіннями для кожного.

Реконструкцію 1960-х приурочили, правда, трохи запізнившись, до дебюту київських динамівців у розиграшах європейських кубків. Кияни були радянськими першопрохідцями в таких відповідальних змаганнях. Відкриття 98-тисячника відбулося 4 жовтня 1967 року. «Динамо» приймало у матчі-відповіді Кубка чемпіонів діючого володаря трофея – шотландський «Селтік».

Нічия 1:1 зробила господарів за підсумками двох матчів переможцями, а я пригадав про цю історичну подію поза хронологією, тому що напередодні матчу до відділу футболу «Спортивної газети», де я тоді працював, завітав майстер інструментального цеху з Бердянська Євген Головашов. Він прийшов за квитком на гру «Динамо»—«Селтік». Таких прохачів у редакційних коридорах тоді було – хоч греблю гати, і ми намагалися їх ввічливо відшивати. Але... У Євгена

Юхимовича, як у добрій казці, знайшовся ключик. Воістину золотий! У обмін Головашов запропонував квиток, датований 22 червня 1941 року на матч «Динамо» (Київ) – ЦДКА, що так і не відбувся. Студент-практикант в 41-му не викинув квиток, а заховав його в старий жовтий портфель, який дев'ять років зберігався у родичів на Сумщині. Сам Головашов воював, прокрокувавши фронтовими дорогами України, Румунії і Угорщини. І ось, через 26 років, квиток у сектор 8, ряд 11, місце 20 був обмінаний на пропуск до ложі преси матчу «Динамо»—«Селтік». А маленький рожевий прямокутник опинився в Музеї спортивної слави.

Після 1964 року хрущовський стадіон називався то Центральним, то Республіканським, поки не став Олімпійським. Старі трибуни і ми, що проводили кращі години життя на них, стали свідками багатьох чудес, драм, скандалів, інформаційних і суддівських казусів. Пропоную два на закуску.

В останній сезон свого життя під хрущовським прізвиськом стадіон невимовно здивував ранньою весною, коли в секторі № 36 була влаштована зустріч нового тренера київського «Динамо» Віктора Маслова з уболівальниками. Вхід був вільний для всіх охочих. Питання виникали стихійно, і «Дід» на них докладно відповідав. Нічого схожого ні до, ні після за свою 55-річну біографію шанувальника футболу не пригадую. В'ячеслав Соловйов чотирма роками раніше теж виступав тут. Але це відбувалося в рамках засідання Клубу любителів футболу і було строго регламентовано.

Під час тієї імпровізованої прес-конференції Віктор Олександрович пообіцяв допитливому людові обкатати в основному складі динамівців двох юних улюбленців футбольного Києва – Володимира Мунтяна й Анатолія Бишовця. І слова свого додержав. Саме з Бишовцем пов'язана друга дивовижна історія-64 головного київського стадіону.

Такий очікуваний дебют! 18-річний нападаючий його не заповров. Тільки вийшов на поле і майже відразу забив м'яч. На табло (тоді існувало тільки одне, з боку Бессарабки) зажеврило: «Гол забив Биховед». Саме БИХОВЕД, ніяк не інакше. Неусвідомлено спотворивши незвичне ще для великого футболу прізвище, оператор мимоволі накаркав майбутні непрості відносини Анатолія з наставниками динамівців і з рідним містом взагалі.

Потім великого нападника і незаслужено проігнорованого в Києві тренера (чого тільки коштує олімпійське «золото» Сеула 1988 року і пам'ятник Анатолію Федоровичу – бомбардиру на стадіоні «Ацтека» в Мексиці!) величали по-різному: Биш, Бишевець, Бишовец, але дебютний «Биховед» залишився в пам'яті тільки рідкісних уже свідків.

Бишовець перетворився на живу, правда, не визнану на батьківщині, футбольну легенду. А головний київський стадіон, на якому форвард колись блищав, до кінця ХХ століття морально застарів. Та і втратив дбайливого господаря. Чого тут тільки не відбувалося в смутні часи – товкучки, виступи ясновидців-шарлатанів, чеські атракціони, бандитсь-

кі розбірки... У Європі вже не зводять футбольних арен в центрі великих міст. Немодно, а головне – незручно. Робота в якості журналіста на ЧС-98 у Франції і ЧС-2006 в Німеччині, поїздки на фінали Ліги чемпіонів до Мілана, Відня, Мюнхена, Амстердама дають мені право це стверджувати. Хоча...

У тому ж тридцятому році минулого сторіччя, коли на «Червоному стадіоні», що вважався «гордістю» Києва, насилу за зиму відремонтували роздягальні, в Уругваї відбувся нарешті давно вистражданий президентом Міжнародної федерації футболу французом Жулем Ріме перший чемпіонат світу.

Він повинен був покласти край обридлим спорам: хто сильніший? Інтернету, природно, не було, як і масового телебачення. Телеграф і телефонний зв'язок завантажувалися повідомленнями про більш, як тоді вважалося, популярні і важливі події. Отже, скупі відомості про найперший світовий турнір у далекій Південній Америці стали відомі в Європі тільки глибоко восени, хоча чемпіонат проходив з 13-го по 30 липня.

Умови диктували інші темпи життя. Корабель з європейцями повертався додому майже два місяці. Учасники встигли дещо забути. Та й офіційні протоколи потім довго порошилися в архівах ФІФА...

І досі не вмовкають питання: навіщо так далеко загнали м'яч в тридцятому? І хай відповіді переконливі й обгрун-

товані – збірна Уругваю після двох підряд олімпійських перемог в 1924-му і 1928 роках вважалася найсильнішою на планеті, а сама країна саме 18 липня 1930 року готувалася відзначати сторіччя незалежності, рішення конгресу ФІФА в Амстердамі 29 травня 1928 року, прийняте 27 голосами проти п'яти, мало наслідки, які потім довго впливали на футбольне життя.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.